

Andrea Dobeş – Daniel Giurgiu

A MÁRAMAROSSZIGETI „DUNA MUNKATELEP”
– MÁRTON ÁRON PÜSPÖK „LAKHELYE”
HÁROM ÉVEN ÁT¹

A Groza-kormány 1945. március 6-i beiktatását követően Romániában előbb az állam intézményei kerültek a kommunista hatalom uralma alá, végül pedig fokozatosan a teljes társadalom is ugyanerre a sorsra jutott. Természetesen az egyház sem maradhatott ki a folyamatból: a hatalom megszilárdítása és az új rendszer társadalmi alapjainak bővítése mellett rövidesen a különféle felekezetek alapos megfigyelésére is sor került. A kormány – hangoztatva, hogy hajlandó együttműködni minden elismert felekezettel – azt állította, új korszak nyílt az állam és az egyház kapcsolatában, azonban számos gesztusa és intézkedése ezzel teljesen ellentétes szándékot sugallt.²

Tanulmányunk a máramarosszigeti politikai börtön életkörülményeit mutatja be, azét a helyét, ahol egy ország elitje, köztük számos magyar katolikus pap és főpap is szenvedett, és ahol Márton Áron püspök is majdnem három éven át raboskodott. A tanulmány forrásanyagát nagyrészt a Securitate Irattárát Vizsgáló Országos Tanács Levéltárában (Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității) és a Börtönök Országos Igazgatóságának Levéltárában (Arhiva Administrației Naționale a Penitenciarelor) található bűnvádi és megfigyelési iratok, összefoglalók, jelentések, tájékoztatók, nyilatkozatok adják. Ezeket egészíti ki a szakirodalom, illetve a különféle emlékiratok és a korabeli események tanúival készített interjúk.

1 Jelen szöveg a 2022-es csíkszentdomokosi Márton Áron-konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata.

2 Bővebben lásd: Bucur Ioan-Marius: *Din istoria Bisericii Greco-Catolice (1918–1953)* [A görögkatolikus egyház történetéből (1918–1953)]. Cluj-Napoca, 2003, Accent, 153. p.; Dobeş Andrea: *Erdélyi magyar katolikus főpapok a szekuritáté iratainak tükrében*. (<http://szabadsag.ro/-/erdelyi-magyar-katolikus-fopapok-a-sekuritate-iratainak-tukreben>) (Utolsó letöltés: 2022. 10. 10.)

„Amikor az igazságszolgáltatás nem képes az emlékezet egyik formája lenni, maga az emlékezés válik igazságszolgáltatássá.” (Ana Blandiana)

Az egykori máramarosszigeti politikai börtönben jelenleg a Kommunizmus és az Ellenállás Áldozatainak Emlékmúzeuma működik. Amint a „börtönmúzeum” mottójában olvashatjuk, *az emlékezés igazságszolgáltatássá válik*. Hogyan is lehetséges ez? Gondoljunk csak bele, a politikai börtönök, a munkatáborok, a lágerek elsődleges célja mindig is az egyén megsemmisítése, eltüntetése volt. A rab fogvatartói számára már nem számított embernek. Bebörtönzése után azonosítószámot kapott, és ezt követően többé nem szólították a nevéen, ehelyett inkább csak különféle gúnynevekkel – „bandita”, „semmirekellő”, stb. – illették. Ezzel az volt az elnyomók szándéka, hogy elhitesseék a fogvatartottal: személye teljesen jelentéktelen, és hiába is próbál ellenállni vagy akár élete árán is kitartani meggyőződése mellett, mindez értelmetlen, és halála után személye úgyis feledésbe merül. Ugyanakkor ezek a rabok valamikor hozzánk hasonló életet éltek – szerettek, boldogok voltak –, hogy aztán egyetlen szempillantás alatt változzon meg körülöttük minden: elveszítették családjukat, vagyonukat, egészségüket, sokan pedig az életüket is. A mi feladatunk az idézett mottó szellemében tehát az, hogy akként emlékezzünk rájuk, akik voltak: példaértékű egyéniségekként, dédszülőkként, nagyszülőkként, szülőkként, barátokként, egyházi vagy világi előjárókként.

„megismeritek az igazságot, és az igazság szabaddá tesz” (Jn. 8,32)

Mivel a kommunista rendszer mindenféle ellenállási próbálkozást terrorral nyomott el, 1945 és 1989 között az ország területén több mint 440 börtön, különféle vallató helyiség, kényszermunkatábor, illetve egyéb deportálási hely működött, ahol több százezer ember sínylődött.³

3 Rusan Romulus: *Cronologia și geografía represiunii comuniste în România. Recensământul populației concentraționare. 1945–1989*. [A kommunista elnyomás romániai kronológiája és földrajza. A koncentrációs népesség számbavétele. 1945–1989] București, 2007, Academia Civică, 44. p. A korabeli börtönrendszernek rengeteg áldozata volt. Nem állnak rendelkezésre pontos adatok, de közel kétszáz-kétszázötvenezer emberről lehet szó, akik közül körülbelül huszonezren veszítették életüket az említett időszakban. (Az elnyomás dinamikájának átfogóbb körű elemzéséhez lásd: Dobeş Andrea: *Spații carcerale în România comunistă. Penitenciarul Sighet. 1950–1955. Vol. I*. [A bebörtönzés terei a kommunista Romániában. A szigeti börtön. 1950–1955. I. kötet.] Cluj-Napoca, 2021, Argonaut, 58–61. p.)

A terror 1948 és 1953, valamint 1958 és 1963 között érte el tetőfokát, amikor helyszűke miatt a meglévő börtönök mellett számos kényszer-munkatábor is létesítettek, és amikor meglehetősen nagy számban deportáltak mindazokat, akiket valamilyen okból a rendszer ellenségének nyilvánítottak.

A nagyobb és ismertebb börtönökről rendeltetésük és jellegzetességük alapján esettanulmányok készültek. Ezekben az intézetekben az elit tagjai mellett értelmiségiek, parasztok, papok, kereskedők, kézművesek, katonák, egyetemisták, diákok, férfiak és nők egyaránt raboskodtak. Mindenkit elítéltek, aki akár tettei által, akár alkotásain keresztül a rendszer ellen fordult. Az intézmény, amelyet a bűnözők bebörtönzésére, a törvénytörők megfegyelmezésére hoztak létre, új rendeltetést kapott: itt kínozták meg, nevelték át vagy semmisítették meg mindazokat, akik az új rendszerrel nem értettek egyet.⁴

A Belügyminisztérium és a Securitate 1949. május 4-i ülésén hagyta jóvá azt a „börtönrendszer működését szabályozó rendeletet”, amely alapján a politikai foglyok sorsát az említett két intézmény által kiadott „titkos körlevelek” által döntötték el.⁵ A rendelet értelmében a bebörtönzött politikai elítélteket még ugyanazon a börtönön belül sem lehetett egyik cellából a másikba átvinni a Securitate jóváhagyása nélkül.⁶

1948 és 1955 között a börtönöket a fogvatartottak száma és jellege alapján négy kategóriába sorolták (ezek közül legalább háromban találunk politikai fegyházakat). Az első csoportba tartozó intézetekbe

4 1949 tavaszától került sor a hagyományos állami intézmények szovjet modell szerinti újjászervezésére. Ez a börtönigazgatóságon belül is számos változtatást tett szükségessé. A Belügyminisztérium 1949. február 24-én kiadott 5676. sz. határozata, illetve az 1949. január 29-én kiadott 29. sz. rendelet alapján a Börtönök és Előzetes Letartóztatási Intézetek Igazgatósága a Börtönök Főigazgatóságává alakult, és a Belügyminisztérium hatáskörébe került. (A Román Hírszerző Szolgálat Archívuma [Arhiva Serviciului Român de Informații], Dokumentációs állomány, 9897. dosszié, 1–11. p.) A Börtönök Főigazgatóságának 1949–1967 közötti szervezetről és működéséről lásd: Burcea Mihai, Stan Marius, Bumbuş Mihail: *Dicţionarul ofiţerilor şi angajaţilor civili ai Direcţiei Generale a Penitenciarelor. Aparatul central (1948–1989). Vol. I.* [A Börtönök Főigazgatóságán foglalkoztatott tisztek és civil alkalmazottak lexikona. Központi állomány (1948–1989). I. kötet]. Iaşi, 2009, Polirom, 34–44. p.

5 Muraru Andrei (szerk.): *Dicţionarul penitenciarelor din România comunistă (1945–1967)* [A kommunista Románia börtöneinek enciklopédiája. (1945–1967)]. Iaşi, 2008, Polirom, 42. p.

6 Uo.

azok a személyek kerültek, akiket a kommunista rendszerre nézve „veszélyesnek” nyilvánítottak, illetve több mint 25 évi vagy életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. Ezek a „maximális biztonságú”, nagy befogadóképességű börtönök voltak.⁷ A következő két csoportba azok a kisebb börtönök tartoztak, amelyek bizonyos típusú foglyok befogadására szakosodtak: ezek voltak a „zárt rendszerű” börtönök (ide a „nagyon veszélyes” rabok kerültek)⁸, illetve a fokozott szigorítású börtönök.⁹ A negyedik kategóriába tartoztak azok az intézetek, ahová a köztörvényes bűnözőket zárták. Ezek kevésbé számítottak veszélyesnek, ilyen típusú börtönbe politikai elítélt csak ritkán került.¹⁰

Az említett börtönökön kívül a kihallgatások időszakára a Securitate vagy a milícia ilyen rendeltetésű helyiségeit, illetve a katonai börtönöket vették igénybe. A kivizsgálás akár hónapokig, évekig is eltarthatott, és többnyire azzal végződött, hogy a vádlottat csak a vizsgálati eredmények alapján utólag megrendezett kirakatper során ítélték el jogerősen, hivatalosan pedig csak ezt követően került rács mögé.

- 7 Ide sorolható ismertebb börtönök: Aiud/Nagyenyed (a vasgárdistákat, a demokratikus pártok vezetőit vagy tagjait, a hadsereg, a két világháború közötti rendőrség és a titkosszolgálat tisztjeit, papokat, értelmiségieket, az antikommunista szervezetek tagjait és a háborús bűnösöket őrizték itt); Gherla/Szamosújvár (a hegyekben harcoló antikommunista csoportok tagjait, parasztokat, munkásokat, szabadúszókat, diákokat, egyetemi hallgatókat tartottak itt fogva); Jilava (tranzit börtön volt egyéni büntetésvégrehajtási helyek felé, ugyanakkor azonban itt tartották azokat is, akik még vallatás alatt álltak, illetve akiket valamely törvényszéki eljárás idejére a fővárosba vittek). Bővebben lásd: Fürtös Róbert: *A román kommunista börtönrendszer (1945–1964)*. (<http://szabadsag.ro/-/aroman-kommunista-bortonrendszer-1945-1964->) (Utolsó letöltés: 2022. 10. 10.)
- 8 Ismertebb börtönök: Craiova (a demokratikus pártok vezetői, az olténiai ellenállási mozgalom tagjai); Făgăraş/Fogaras (a volt titkosszolgálat és rendőrség tisztjei); Galaţi (1947 őszétől az egykori Nemzeti Parasztpárt tagjai); Târgşor (1948 őszétől a diákok és a két világháború közötti rendőrség tisztjei, majd a kiskorúak); Târgu Ocna (TBC-s börtönkórház); Văcăreşti (börtönkórház); Mîslea és Mărgineni (női börtönök); Piteşti (egyetemi hallgatók); Cluj/Kolozsvár (bírószék és börtön); Oradea/Nagyvárad; Oraşul Stalin [Braşov]/Brassó vagy Rahova (tranzit börtön). Uo.
- 9 Ismertebb börtönök: Alba Iulia/Gyulafehérvár, Bacău, Botoşani (tranzit börtön), Brăila, Buzău (tranzit börtön), Cluj/Kolozsvár (kiskorúak), Dej/Dézs, Deva/Déva, Dumbrăveni (női börtön), Focşani (1951–1952-től ide internálták azokat a politikai foglyokat, akiket ítélet nélkül vetettek börtönbe), Râmnicu Sărat, Sibiu/Nagyszeben, Satu Mare/Szatmárnémeti, Sighetu Marmăţiei/Máramarossziget (központi börtön – magas rangú állami tisztviselők, katolikus püspökök és papok számára). Uo.
- 10 Ismertebb börtönök: Bistriţa/Beszterce, Caracal, Carei/Nagykároly, Câmpulung-Muscel, Codlea/Feketehalom, Cluj/Kolozsvár (kiskorúak börtöne), Făgăraş/Fogaras (rajoni börtön), Lugoj/Lugos, Miercurea Ciuc/Csíkszereda (női börtön), Odorheiu Secuiesc/Székelyudvarhely, Sfântu Gheorghe/Sepsiszentgyörgy, Sighişoara/Segesvár, Sighetu Marmăţiei/Máramarossziget (rajoni börtön), Turda/Torda. Uo.

Fontos tisztázni, hogy az egyes börtönökben kivégzésekre is sor kerülhetett.¹¹ Ugyanebben az időszakban az „adminisztratív internáltak” részére munkaegységeket, munkatelepeket hoztak létre.¹² A kommunista hatalom a büntetésvégrehajtást olyan rendszerré tette, amely a politikai ellenfelek lassú, de biztos szellemi és testi megsemmisítését szolgálta, e célt pedig teljes elszigeteléssel, embertelen életkörülményekkel, éheztetéssel, hiányos orvosi ellátással, állandó felügyelet mellett kívánták megvalósítani.

A „DUNA MUNKATELEP”

A máramarosszigeti börtönt a Securitate aktáiban „Duna Munkatelep” fedőnévvel, „különleges munkatábor”-ként tartották nyilván, valójában azonban ez a „munkatelep” nem volt egyéb, mint a romániai politikai és egyházi elit megsemmisítésének helyszíne. A huszadik század végén erre a régi sztálinista büntetésvégrehajtó intézetre, ami az egykori Máramaros vármegye központjában, a Románia északi csücskén elhelyezkedő Máramarosszigeten állt, már csak az elhagyott, leromlott állagú épület emlékeztetett, az ’50-es években azonban ez volt az a hely, ahová a hatalom a két világháború közötti időszak romániai elitjének jelentős részét bebörtönözte.

A börtön 1896 és 1897 között, a millennium emlékére épült „a magyar börtönépítészet egyik legmeghatározóbb alakjának”, Wagner Gyula építésznek a tervei alapján.¹³ Ekkoriban Máramaros vármegye börtöneként működött, ahová köztörvényes bűnözőket zártak. Ezt a sajátosságát a két világháború között is megőrizte. 1945 után a bűnözők helyét olyan parasztok vették át, akik képtelenek voltak befizetni vagy

11 Például: Aiud/Nagyenyed, Gherla/Szamosújvár, Braşov/Brassó, Galaţi, Râmnicu Sărat, Botoşani, Piteşti, Craiova, Oradea/Nagyvárad. Uo.

12 A legismertebb munkaegységek, munkatelepek: Baia Sprie/Felsőbánya, Bicaz/Békás, Borzeşti, Brad, Capul Mădăria, Castelu, Căvnic, Cernavodă, Chilia, Constanţa, Culmea, Găleş, Giurgeni, Ghencea, Km 31, Nistru, Oneşti, Peninsula/Valea Neagră, Periprava, Poarta Albă, Salcia, Strâmba, Stoenestii, Pietra Frecăţei, Saligny. (A Romániai Kommunista Diktatúrát Tanulmányozó Elnöki Bizottság: *Raport final* [Összefoglaló jelentés]. Tismăneanu Vladimír, Dobrinicu Dorin, Vasile Cristian [szerk.] Bucureşti, 2007, Humanitas, 566. p.)

13 Tervei alapján több mint százötven középület, számos törvényszéki épület és börtön (a budapesti, szegedi, váci, kolozsvári, szatmári, csíkszeredai, aradi, lugosi) épült. Életét és munkásságát Dobrotka Katalin dolgozta fel (Dobrotka Katalin: *Börtönök tervezője – Wagner Gyula élete és munkássága*. (<https://epiteszforum.hu/bortonok-tervezoje-wagner-gyula-elete-es-munkassaga>) (Utolsó letöltés: 2022. 10. 10.).

leadni a rájuk kirótt úgynevezett kvótát a kollektív gazdaságoknak, kommunistaellenes szórólapokat terjesztettek, vagy fegyveres ellenállóként a hegyekbe húzódva harcoltak a rendszer ellen. Az intézet jellege 1950 májusától ismét radikálisan megváltozott: az akkori foglyokat átköltöztették az ún. rajoni börtönbe – tulajdonképpen a város egyik olyan épületébe, amit csak ideiglenesen használtak ilyen célokra –, és maga a börtön 1955 júliusáig kizárólag politikai fegyházként működött.¹⁴ Ennek az ún. központi börtönnek egyik legfőbb sajátosságát Vasile Ciolpan, a börtön egykori igazgatója fogalmazta meg a legtalálóbban: „a törvénynek nem volt hatásköre a börtönben, itt a párt törvényei voltak érvényben”.¹⁵

A T alakú épület belső kialakítása – a földszinten és a két emeleten nagyrészt magánzárkák voltak – lehetővé tette, hogy a fogvatartottakat elkülönítsék egymástól. Ugyancsak a földszinten kaptak helyet a börtön adminisztratív helyiségei, a különféle irodák, raktárak és a konyha is. Az épület természetes fényt a börtön központi csarnokában található két íves, 8,5 m magas és 3 m széles ablakon át kapott. Az udvart 6 m magas téglakerítés vette körül, amelynek két sarkában egy-egy óratorony állt.¹⁶ Az utca felőli óratoronyban szolgálatot teljesítő őr nemcsak az udvart, de az utcát is szemmel tartotta. A járókelőknek tilos volt a börtön felőli oldalon közlekedni, sőt, börtönrel szembeni járdán sem álldogálhattak. Amennyiben pedig nem mentek elég gyorsan, az őr azonnal felszólította őket, hogy haladjanak tovább. A rabokat többnyire éjszaka, titokban, a hátsó kapun át hozták az intézetbe.

„A magasrangú állami tisztségviselők éjszakája”

A politikai foglyok első csoportját egykori magasrangú állami tisztségviselők alkották, akiket 1950. május 5-ének éjszakáján tartóztattak le az ország különböző pontjain. Előbb a Belügyminisztérium bukaresti fogdájaiba gyűjtötték össze őket¹⁷, majd másnap négy rabszállító

14 Dobeş: i.m. I köt. 166. p.

15 A Börtönök Országos Igazgatóságának Archívuma, Titkársági állomány, 1/1955. dosszié, II. köt., sz. nélküli.

16 Giurescu C. Constantin: *Cinci ani și două luni în penitenciarul din Sighet (7 mai 1950 – 5 iulie 1955)* [Öt év és két hónap a szigeti börtönben. (1950. május 7. – 1955. július 5.)]. București, 1994, Fundația Culturală Română, 81–87. p.

17 Secașiu Claudiu: *Considerații privind distrugerea elitei politice românești [A román politikai elit elpusztítására vonatkozó megfontolások]*. In Rusan Romulus (szerk.): *Memoria închisorii Sighet* [A szigeti börtön emlékezete]. București, 2003, Academia Civică, 323–350. p.

teherautóval mindannyiukat a szigeti¹⁸ börtönbe szállították.¹⁹ Arról, hogy az egyes letartóztatottak melyik cellába kerülnek, már Bukarestben döntés született, aminek Máramaroszigeten – vagyis a gyakorlatban – Marin Jianu, az akkori miniszterhelyettes szerzett érvényt.²⁰ Az első csoportot az egykori börtönigazgató egy, a kilencvenes évek elején készült interjúban a következőképpen írta le: „83 ember érkezett. Idősek, soványak, ijedtek. Mintha csak árnyékok lettek volna. Az egyiket közülük ölben vették ki a rabszállító kocsiból, és úgy vitték be a cellájába. Már járni sem bírt. Kómában volt. Így érkezett. Megkérdeztem a feletteseimtől: »Mi történt vele?« Azt válaszolták: »Semmi, csak már öreg«. »És én mit csináljak vele?« – erősködtem. »Eltemeted majd egy eldugott helyre.« Ez volt a válasz.”²¹

Az '50-es évek elejére már meglehetősen sokan raboskodtak itt: köztük négy egykori miniszterelnök (Constantin Argetoianu, Ion Gîrțu, Iuliu Maniu, Gheorghe Tătărescu), a demokratikus pártok elnökei (Constantin Dinu Brătianu – Nemzeti Liberális Párt, Iuliu Maniu és Ion Mihalache – Nemzeti Parasztpárt, Constantin Titel Petrescu – Szociáldemokrata Párt), a Román Nemzeti Bank öt egykori elnöke (Constantin Angelescu, Dumitru Burilleanu, Grigore Dumitrescu, Mihail Manoilescu, Constantin Tătăranu), számos miniszter (mint például Dumitru Alimănișteanu, Aurelian Benteoiu, Sever Bocu, Constantin Bebe Brătianu, Silviu Dragomir, Pantelimon Halippa, Emil Hațieganu, Ioan Lupaș, Ion Mihalache, Valer Pop, Virgil Potârncă, Mihail Romniceanu, Gheorghe Tașcă, Aurel Vlad, stb.) és több államtitkár (Aurel Baci, Victor Bădulescu, Napoleon Crețu, Ștefan Mețeș, Iuliu Moldovan, Valeriu Moldovan, Dumitru Nistor, Victor Papacostea, Radu Portocală, Savel Rădulescu, Florian-Ștefănescu Goangă, stb.). Egykori magas beosztású állami tisztségviselőkként mindannyian egy olyan réteghez tartoztak, amelynek képviselőit ki kellett iktatni az új társadalomból. A kommunista hatalom ugyan valamiféle potenciális ellenfeleket látott ezekben az idős emberekben – a tárgyalt időszakban

18 Sziget a román köznyelvben Máramarosziget rövid, népies megnevezése (a szerk. megjegyzése).

19 A Nagybányai Börtön Archívuma, [Arhiva Penitenciarului Baia Mare], Máramaroszigeti Központi Börtön állomány, feldolgozatlan.

20 Dobeș: i. m. I. köt. 86–102. p.

21 Achim Valeriu (szerk.): *Închisoarea din Sighet acuză* [Vádol a szigeti börtön]. Baia Mare, 1991, Gutin, 2–23. p.

többségük 65–70, sőt 80 év körül járhatott –, ugyanakkor azonban valószínűleg ők sem feltételezték róluk, hogy tényleges ellenállásra is képesek lennének.

„*Ami odafönt van, azt keressétek*” (Kol. 3,2)

A politikai foglyok második nagy csoportját a katolikus egyház két rítusához – a római katolikushoz, illetve a görögkatolikushoz – tartozó főpapok és egyházi személyek alkották. Amint már említettük, a katolikus egyház különösen nagy problémát jelentett a kommunista rezsim számára. Ennek oka az egyház központosított, szellemileg és kanonikusan egyaránt a Vatikánnak alárendelt struktúrájában keresendő, illetve abban, hogy a pápai államot a kommunisták a „nemzetközi reakció központjának” tekintették. A katolikusok ellen irányuló kampány, amely során a kommunista hatóságok a katolikusok mindkét ágának kérdésében más álláspontot képviseltek, 1948 tavaszától vette kezdetét.

A görögkatolikus egyház betiltására 1948 őszén, két ütemben került sor. Az egyház képviselőinek először az ortodox vallásra való áttérés lehetőségét ajánlották fel: ennek eredményeként az október 1-jei kongresszuson, amelyet Kolozsváron rendeztek meg, mintegy harminchét görögkatolikus esperes és pap írt alá áttérési nyilatkozatot. Válaszként október 2-án Ioan Suciú apostoli kormányzó kiközösítette mindazokat, akik az áttérést választották²², a hatalommal azonban nem lehetett következmények nélkül szembeszállni: október 28-án és 29-én az áttérést elutasító püspököket és papokat letartóztatták, a Belügyminisztérium bukaresti fogdájába szállították, majd bizonyos ortodox kolostorokba (Dragoslavele és Neamț) osztották szét őket. Ugyanezen év végén a Nemzetgyűlés 358. sz. rendeletével a görögkatolikus egyházat azáltal, hogy „egyesítették” az ortodox egyházzal, tulajdonképpen teljesen felszámolták.²³

22 Bucur Ioan-Marius: *Din istoria Bisericii Greco-Catolice (1918–1953)* [A görögkatolikus egyház történetéből. (1918–1953)]. Cluj-Napoca, 2003, Accent; Vasile Cristian: *Între Vatican și Kremlin. Biserica Greco-Catolică în timpul regimului comunist* [Vatikán és a Kreml között. A görögkatolikus egyház a kommunista rezsim idején]. București, 2003, Curtea Veche; Cosmovici Emanuel: *Lichidarea Bisericii Greco-Catolice în 1948. Răspunsul Episcopatului* [A görögkatolikus egyház 1948-as felszámolása. A püspökség válasza]. Caietele CNSAȘ, 2017, IX, 1–2 (17–18)/2016, București, 103–111. p.

23 Hivatalos Közlöny [Monitorul Oficial], 281. sz. I. A, 1948. december 2., 9563.

A római katolikus egyház 1945–1947 között még viszonylagos szabadságot élvezett: a hatalom „beérte” annyival, hogy bizonyos előljárók megválasztását (lásd Anton Durcovici jászvásári püspök esetét), illetve az új apostoli nuncius – Patrick O’Hara – megbízólevelét nem ismerték el. 1948-ban azonban mindez megváltozott: a kommunista hatóságok több olyan törvényi intézkedést is foganatosítottak, amelyek a katolikus egyház szervezetének meggyengítését, közéleti jelenlétének visszaszorítását, általánosabb értelemben pedig a vallásszabadság felszámolását szolgálták.²⁴ Az említett év végén a teljes romániai római katolikus püspöki karból már csak Márton Áron és Anton Durcovici gyakorolhatta főpásztori jogait.²⁵ Az említett jogszabályok a római katolikus egyházat tulajdonképpen törvényen kívül helyezték, az egyház vezetőségétől pedig azt kérték, dolgozzanak ki új szervezeti és működési statútumot.²⁶ Ennek tervezetét Anton Durcovici és Márton Áron püspökök készítették elő, és 1948. november 4-én nyújtották be a Vallásügyi Minisztériumhoz. Márton Áron az állam és egyház között fennálló kapcsolat elveit a következőképpen határozta meg: „Az állam jogai az isteni törvényekben gyökereznek, az államnak tehát nincs joga átlépni az isteni törvényeket. Az egyháznak ezzel szemben joga és hatásköre megítélni azt, hogy konkrét esetekben, bizonyos törvények életbe léptetésével az állam túllépte-e vagy sem saját jogkörét. Az egyetemes egyház nevében csak a római pápa, az egyházmegye nevében pedig csak a püspök nyilatkozhat. Az állam törvényei általában minden állampolgárra érvényesek, és az állampolgároknak e törvényeket tiszteletben is kell tartaniuk. Ha azonban e törvények oly mértékben ütköznek az isteni törvényekkel, hogy a római katolikus egyház – dogmái és kánonjai értelmében – kénytelen

-
- 24 Az állam és a római katolikus egyház kapcsolatának 1945 utáni alakulásáról lásd: Dobos Dănuț: Aspecte ale represiunii comuniste împotriva Bisericii Romano-Catolice (1945–1964) [A római katolikus egyház ellen irányuló kommunista elnyomás aspektusai (1945–1964)]. *Pro Memoria*, 2005, IV. évf. 4. sz. 200–204. p.
- 25 Bozgan Ovidiu: *Cronica unui eșec previzibil. România și Sfântul Scaun în epoca pontificatului lui Paul al VI-lea (1963–1978)* [Egy előrelátható kudarc krónikája. Románia és a Szentek VI. Pál pápasága idején. (1963–1978)]. București, 2004, Curtea Veche, 39. p.
- 26 Az 1948. augusztus 4-i vallástörvény előírta, hogy a közzétételétől számított három hónapon belül valamennyi egyháznak be kell nyújtania jóváhagyás végett a Vallásügyi Minisztériumhoz saját szervezeti és működési statútumát. Ebben a rendszerben elsőként a román ortodox egyház statútumát hagyták jóvá 1949. február 23-án.

felmondani az engedelmességet, az állampolgárok sem kötelesek tiszteletben tartani az említett törvényeket. A római katolikus egyház csak súlyos esetekben folyamodik ehhez a megoldáshoz, és csak akkor, ha az állam nem hajlandó felülvizsgálni azon intézkedéseit, amelyek az isteni törvényekbe ütköznek.”²⁷

A statútumtervezet 46 cikkelye közül a hatóságok végül csak hármat fogadtak el. A lehetőséget, hogy a dokumentumot a hatalom igényei szerint átdolgozzák, mindkét egyházi előjáró határozottan elutasította.²⁸

A romániai római katolikus egyház helyzete 1949 tavaszán a párt vezetésének legmagasabb szintjén is napirendre került.²⁹ Azon a gyűlésen, amelyet a Román Munkáspárt Központi Bizottságának Titkársága 1949. május 16-án tartott, Teohari Georgescu belügyminiszter hangsúlyozta, folytatni kell „az egyes katolikus papok körében megnyilvánuló pápaellenes hangulat erősítését”, ugyanakkor azt is szorgalmazta, hogy a Securitate ügynökei minél nagyobb számban épüljenek be a papság soraiba. A román kommunisták vezetője, Gheorghe Gheorghiu-Dej úgy vélte, hajthatatlannak kell mutatkozni a római katolikus előjárókkal szemben, a Securitatétól pedig azt várta, hogy tevékenysége által „a klérus előjáróit a papoktól és a hívektől elszigetelje”. Végül annak érdekében, hogy az előjárók kompromittálása politikai színezetet kapjon, javasolta, hogy olyan hamis bizonyíté-

27 A Securitate Irattárát Vizsgáló Országos Tanács Archívuma, Bűnvádi állomány, 254. dosszié, III. köt. 26. p.

28 Marton József: Arhidieceza de Alba Iulia între anii 1948–1989 [A Gyulafehérvári Római Katolikus Érsekség 1948–1989 között]. In Dănuț Doboş (szerk.): *Biserica Romano-Catolică din România în timpul prigoanei comuniste (1948–1989)* [A romániai római katolikus egyház a kommunista elnyomás idején (1948–1989)]. Iași, 2008, Săpientia, 15. p.

29 „Ki tudja, vajon a Vatikánnak (...) nem jut-e eszébe ránk is átkot szórni azon az alapon, hogy az új alkotmányunk nem rendelkezik arról, hogy katolikus vallású polgárok alávéssék magukat a Vatikán politikai irányelveinek, vagy azért, mert nem hagytuk magunkat megkísérteni az amerikai aranyborjú ragyogása által, amelynek lábaihoz a Vatikán akarja hozni igaz híveit...” Részlet Gheorghiu-Dej jelentéséből az új alkotmány tervezetéről, 1948. április 9. In Totok William (szerk.): *Episcopul, Hitler și Securitatea. Procesul stalinist împotriva „spionilor Vaticanului” din România* [A Püspök, Hitler és a Securitate. A „Vatikán kémei” ellen indított romániai sztálinista per]. Iași, 2009, Polirom, 23–24. p.

kokat kell felkutatni, amelyek igazolják: a katolikus előljárók „ellenséges idegen köröktől kapják az utasításukat”.³⁰

Az állam által sorozatban indított perekben a bukaresti apostoli nunciatúra személyzetének tagjait vagy elítélték, vagy kiutasították az országból, azonban e jogi maskarádé valódi célja a római katolikus hierarchia végleges felszámolása volt: a katolikus iskolákat államosították, a püspököket és papokat letartóztatták és 20–25 évnyi börtönbüntetésre ítélték. Külföldi, illetve vatikáni kapcsolatai miatt az állam a katolikus egyházat „kéme” és „árulók fészekének” nyilvánította.

Az egyház a titkos ordináriusok által próbált meg szembeszállni a hatalom egyre brutálisabb beavatkozásaival. Az említett ordináriusok – bár az állam nem ismerte el őket a püspöki hatáskör törvényes birtokosainak – bizonyos fokú tekintélyt élveztek az alsóbb klérus soraiban. A katolikusok számára zavaros, sok ellentmondással és viszályal teli időszak vette kezdetét³¹, azonban a klérus többsége a különféle zaklatások (fenyegetések, letartóztatások, nehéz börtönéveket kiszabó ítéletek) dacára is hű maradt a hithez és az egyházi hierarchiához, melynek élén a Szentatya állt.

A romániai római katolikus egyházat a hatóságok a kommunizmus teljes időtartama alatt megtúrt, ám hivatalosan el nem ismert egyházként kezelték, amely esetében az államnak nem sikerült érvényesítenie saját tekintélyét.³²

Omnes viae Sighet carceram ducunt

„Mille viae ducunt homines per saecula Romam.”³³ A latin közmondást parafrázálva kijelenthető, hogy az ’50-es évek elején a katolikus

30 Ana Pauker kommunista vezető javasolta, hogy a letartóztatások „a katolikus papok által elkövetett olyan közjogi bűncselekmények alapján történjenek, mint például a valutaüzérkedés” *Stenogramele ședințelor Biroului Politic și ale Secretariatului Comitetului Central al PMR. 1949. Vol. II. köt.* [A Politikai Bizottság és a Román Munkáspárt Központi Bizottságának Titkársága által tartott gyűlések jegyzőkönyvei. 1949, II. köt.]. București, 2003, Arhivele Naționale ale României, 263–268. p.

31 A katolikus egyház ellen irányuló intézkedések kapcsán lásd: Tempfli Imre: *Sárból és napsugárból. Pakocs Károly püspöki helynök élete és kora. 1892–1966.* Budapest, 2002, METEM, 113–152. p.

32 Deletant Dennis: *Teroarea comunistă în România. Gheorghiu-Dej și statul polițienesc 1948–1965* [A kommunista terror Romániában. Gheorghiu-Dej és a rendőrállam 1948–1965]. Iași, 2001, Polirom, 78. p.

33 Latin közmondás, magyar változata: *Minden út Rómába vezet. A szó szerinti fordítás: Az embert ezer út vezet örökké Rómába.*

vezetés számára – kevés kivétellel – „omnes viae Sighet carceram ducunt”.³⁴ A tény, hogy az erdélyi katolikus egyház vezetésének jelentős része a máramarosszigeti börtönbe került, arra utal, hogy a kommunista hatalom valós veszélyforrásnak látta az előbbi intézményt. 1950 és 1955 között Máramarosszigeten 58 egyházi személy³⁵ raboskodott: 19 római katolikus, 38 görögkatolikus és 1 ortodox pap. Ide került 16 katolikus (címetes vagy titkos) püspök: 10 görögkatolikus (Ioan Bălan, Ioan Chertes, Tit Liviu Chinezu, Ioan Dragomir, Valeriu Tarian Frențiu, Iuliu Hossu, Ioan Ploscaru, Alexandru Rusu, Ioan Suci, Alexandru Todea) és 6 római katolikus (Márton Áron, Pácha Ágoston, Durcovici Anton, Schubert József, Bogdánffy Szilárd és Boros Béla). Osztozott sorsukban számos helynök, kanonok, pap és szerzetes is, aki hitéhez és vallásához hűséges maradt.³⁶

ADMINISZTRATÍV INTERNÁLÁSOK

Ami a máramarosszigeti rabok fogvatartásának jogalapját illeti, nagyrészüket – főként a politikusokat – az 1950-es év elején, a Belügyminisztérium által összeállított lista alapján tartóztatták le, másik részük pedig – ebbe a csoportba a görögkatolikusok tartoztak – azért került börtönbe, mert megtagadták az ortodox vallásra való áttérést. A felsorolt csoportokba tartozókat több mint egy éven át úgy tartották fogva, hogy az ezt előíró intézkedéseknek nem volt semmiféle jogalapja. Végül a Securitate 1951 augusztusában – egy 1950. január 14-i rendeletre hivatkozva, amely a romániai munkatáborok létrehozására vonatkozott – olyan határozatokat adott ki, amelyek szerint a Máramarosszigeten raboskodókat 24 hónapra „különleges munkatáborba” internálták (ezt az időszakot egyes rabok esetében újra és újra meghosszabbították, egészen 1955-ig).³⁷ A római katolikus vezetők különféle koncepciós pereket követően, az ezek során meghozott ítéletek alapján kerültek Szigetre. Vasvári Aladár brassói főesperesnek köszönhetően, aki maga is itt raboskodott, tudjuk, hogy „a máramarosszigeti fegyházban a bíróság által elítélt rabok, illetve az ítélet nélkül

34 Latin, magyar jelentése: *Minden út a szigeti börtönbe vezet.*

35 Az általuk börtönben vagy kényszerlakhelyen töltött időszak összesen 551 évet és 5 hónapot tesz ki.

36 További részletekért lásd: Dobeş: i. m. II. köt. 713–944. p.

37 A Nagybányai Börtön Archívuma, Máramarosszigeti Központi Börtön állomány, feldolgozatlan.

odahurcolt, internált rabok különböző besorolás alá estek. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy az említett két csoportba tartozókat elkülönítették – olyannyira, hogy még csak nem is látták egymást, így nem is tudhattak egymás létezéséről.”³⁸

Felvetődik a kérdés, hogy ezek a fontos személyiségek miért éppen Máramaroszigetre kerültek. A fennmaradt dokumentumokban semmilyen erre vonatkozó információt nem sikerült találni, mindazonáltal három lehetséges indoka is lehetett annak, hogy a hatalom éppen ezt a börtönt választotta ki számukra.

1. Máramarosziget közel esett az orosz határhoz. Ha bármiféle felkelés tört volna ki az országban, a fogvatartottakat minden különösebb nehézség nélkül át lehetett volna szállítani a Szovjetunióba.

2. Az épület – struktúrájából adódóan, pontosabban a meglévő magánzárkáknak köszönhetően – különösen alkalmas volt arra, hogy a rabokat elkülönítsék, elszigeteljék egymástól.

3. Végezetül, ha megnézzük Románia térképét, láthatjuk, hogy akkoriban a város igen távol esett – és el is volt szigetelve – az ország nagyobb városaitól, így meglehetősen nehezen szivároghatott volna ki bármiféle információ a fogvatartottakkal kapcsolatban – azaz a helyszín kiválasztása akár a titoktartást is szolgálhatta.

A BÖRTÖN SZEMÉLYZETE

„Bizalmatlanság és kémkedés minden és mindenkivel szemben: ezek az alapelvek jellemezték a börtön személyzetének egymáshoz való viszonyulását”, írja Constantin C. Giurescu történész, aki maga is öt éven és két hónapon át raboskodott a máramaroszigeti börtönben.³⁹ A tárgyalt időszakban a börtön igazgatója Vasile Ciolpan volt. Ciolpan 1920-ban született egy máramarosi faluban, három elemi osztályt végzett, és felnőttkorában favágóként dolgozott. 1949 júliusában politikai nevelőként lett a börtön alkalmazottja, az igazgatói állást pedig 1950 májusa és 1955 júniusa között töltötte be. 1955 augusztusában munkahelyen tapasztalt „visszaélés és gondatlanság” miatt menesztet-

38 Virt László 1988. október 1-i beszélgetése Vasvári Aladárral a brassói idős papok otthonában. Köszönettel tartozunk Virt Lászlónak, aki levél formájában megosztotta velünk a beszélgetés anyagát.

39 Giurescu: i. m. 105. p.

ték.⁴⁰ Ezt követően egy tejbegyűjtő központban dolgozott, majd a városi mozi alkalmazottja is volt. 2004 áprilisában, 84 éves korában hunyt el. Constantin C. Giurescu történész emlékei szerint „[k]özépmagas, sovány, rücskös arcú, átható tekintetű ember volt. Nem örvendett túl jó egészségnek, a májával volt valami baj. Gyakran nézett ki rosszul, szemei beestek, több rendben is nagy kiütések jelentek meg a homlokán és a nyakán. Olyankor azt mondtuk, hogy *a benne lakó gonoszság lélegzik* ezeken át. Az is lehet, hogy betegeskedésének az ital volt az oka, ugyanis nagyon szeretett inni. Gyakran előfordult, hogy esténként – de volt, hogy már délben is – ittasan érkezett meg a napi tájékoztató értekezletre.”⁴¹

A börtönőrök valódi nevét a tárgyalt öt éves időszakban fogvatartott rabok nem ismerték, ezért részben fizikai jellegzetességeik, részben pedig viselkedésük alapján különféle gúnyneveket ragasztottak rájuk. (Az első csoportba például a „Madárka”, „Mongol”, „Ormányos” és „Pilóta” típusú nevek tartoztak. A második csoportba sorolhatók nevei egy betűből és egy számból álltak, és a következőképpen néztek ki: B1, B2, B3, esetleg H1, H2, H3. A B a vadállat értelemben használt bestia, a H a hitvány, semmiházi ember rövidítése volt.) Boros Béla titkos püspöknek köszönhetően tudjuk, hogy jóindulatú börtönőrök is szolgáltak az intézetben. Boros úgy emlékszik, hogy „amikor Iuliu Maniu (korábban háromszor volt Románia miniszterelnöke) az egyik közeli cellában haldokolt, egy jóindulatú börtönőr bement az öt püspök cellájába, és takarítás ürügye alatt átvitte Alexandru Todeát Maniuhoz. Todea a lehetőségekhez képest ellátta a haldoklót szent útravalóval, és fel is oldozta. Maniu halálát követően Boros kapta azt a feladatot, hogy az egykori miniszterelnök celláját kitakarítsa. Az említett börtönőr azért tehetette meg mindezt, mert Maniut magánzárkában tartották, így tehát nem volt tanúja az eseménynek”. Szintén Boros püspöktől tudjuk, hogy „volt olyan börtönőr, aki román emberként az öt püspök cellájában megtanulta magyarul a Miatyánkot”.⁴²

40 A Börtönök Országos Igazgatóságának Archívuma, Személyzet állomány, 1302. dosszié, sz. nélküli.

41 Giurescu: i. m. 92–93. p.

42 Virt-levelezés.

Amint már volt szó róla, a börtön személyzetének körében meglehetősen érdekes viszonyok uralkodtak.⁴³ 1950 májusa és 1955 júliusa között körülbelül 70 börtönőr dolgozott az intézetben. Ezek közül mintegy 20-30 személy volt szolgálatban egyszerre, akik emeletenként 2-3 fős csoportokra osztva látták el feladataikat.⁴⁴ Az alkalmazottak több mint fele szegényparaszti családból származott: számukra a börtönrendszerben való elhelyezkedés biztos munkahelyet és aránylag jó megélhetést biztosított. Ezek az emberek átlagban négy osztályt végeztek, és korábban földművelésből tartották fenn magukat.

*„Isten törvényeiben s az egyház ügyeiben alkudozást nem ismerek.”
(Márton Áron)*

A máramarosszigeti fegyházban raboskodó magyar katolikus püspökök és papok már a letartóztatásuk előtt a Securitate megfigyelése alatt álltak, és a hatóságok csak a megfelelő pillanatra vártak, hogy börtönbe zárhassák őket.

Bogdánffy Szilárd Ignác (1911–1953) nagyváradi titkos püspököt 1949. április 5-én azzal a váddal tartóztatták le, hogy „nem csupán tudomása volt a szatmárnémeti Scheffler János püspök Vatikán javára végzett kémtevékenységről, hanem segítette is őt ebben”.⁴⁵ Bogdánffy nyolc hónapnyi vizsgálati fogság után, amit a nagyváradi Securitate fogdájában töltött, 1949. december 14-én a Belügyminisztérium buka-

43 Uo. 105. p.

44 Fürtös Andrea: Personalul administrativ al penitenciarului Sighet (1950–1955). Profiluri umane [A szigeti börtön adminisztratív személyzete (1950–1955). Emberi arcélek]. In *Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu”*. Series Historica, 2007, XLVI, Cluj-Napoca, 401–432.

45 A Securitate Irattárát Vizsgáló Országos Tanács Archívuma, Informatív állomány, 161 633. dosszié, 43. Lásd még: *Út a vértanúsághoz. Bogdánffy Szilárd emlékkötet. I. köt.* Nagyvárad, 2011, Római Katolikus Püspökség, 31–32. p. Egyes tanúvallomások szerint Nagyvárad előtt szedték le a vonatról, miközben egy kárpátaljai pap által írt jelentést vitt Bukarestbe, a nunciatúrára, ami a kárpátaljai egyház-üldözésekről szólt. Amikor észrevette, hogy követik, megpróbálta összetépni a levelet, de ez nem sikerült, ezért csak kidobta a vonatablakán. A legközelebbi állomáson aztán leszállították, és visszamentek megkeresni a bűnjelet (Tempfli: i. m. 176. p.). A letartóztatás történetét mások is így ismerik, annyi kiegészítéssel, hogy Bogdánffy püspököt régóta figyelhették már, és a kárpátaljai pap jelentésével kívül más fontos iratok is lehettek nála. E tanúvallomások szerint amint észrevette, hogy követik, összetépte a dokumentumokat, és kidobta azokat az ablakon. Ezt követően Nagyváradon leszállt a vonatról, bement a Kanonokorra, és ott tartóztatták le. (Bővebben lásd uo.)

resti fogdájába került⁴⁶, onnan pedig 1950. október 26-án szállították át a máramarosszigeti börtönbe.⁴⁷ Vasile Ciolpan, a börtön igazgatója 1950. október 26-án jelentette a Securitate vezérigazgatóságának az újabb katolikus elöljárókból és papokból álló csoport érkezését. E csoport tagjai Ioan Suciu, Rafael Haag, Ion Ploscaru, Ion Raţă-Tarcisius és Constantin Bogdanfi (értsd: Bogdánffy Szilárd) voltak.⁴⁸ Kilenc hónappal később, 1951. július 31-én Bogdánffy személyes tárgyai is befutottak Máramarosszigetre: „egy 5686 lejes CEC (takarékpénztári) letéti jegy, egy Omega márkájú zsebóra és egy börtárca különféle iratokkal”.⁴⁹ 1951. november 19-én Bogdánffyt Bukarestbe szállították kivizsgálásra, majd 1952. április 11-én a jilavai börtönbe vitték.⁵⁰ 1953. február 24-én áthelyezték az előzetes letartóztatásban levők közé, április 24-én pedig a nagyváradi Tartományi Katonai Bíróság a Scheffler János püspök ellen indított perben érintettként 12 évnyi kényszermunkára ítélte „hazaárulás büntetésében elkövetett bűnrészeség” miatt.⁵¹ Április 30-án visszavitték Jilavára, ahonnan május 12-én Capul Midiára helyezték.⁵² 1953 nyarán felfüggesztették a Duna-Fekete-tenger-csatorna építésének munkálatait, és Bogdánffy július 20-ával kezdődően Nagyenyedre került. Végül itt, a nagyenyedi börtönben halt meg „tüdőgyulladás következtében” 1953. október 1-jén, 42 éves

46 A vizsgálati nyilatkozatok nyomtatásban megjelentek az *Út a vértanúsághoz... II.* kötetében, 217–225., 233–237. p.

47 A máramarosszigeti fogság idején a 34-es és a 78-as cellában tartották fogva (A Nagybányai Börtön Archívuma, Máramarosszigeti Központi Börtön állomány, feldolgozatlan).

48 Uo.

49 Uo. Egykori szigeti cellatársa, Ioan Ploscaru görögkatolikus püspök így jellemezte: „Mindannyiunk közül ő volt a legtestesebb. Emiatt őt vitték a nehezebb robotmunkára. Mindent összegyűjtött, amit talált: cigarettacsikkeket – ő maga nem dohányzott, másoknak adta oda –, egy szeget, egy ceruzát. Szelid és alázatos ember volt, kiváló lélek, ám úgy tűnik, óvatlanságából sok baja származott”. A görögkatolikus elöljáró úgy emlékszik, hogy az egyik motozás során a római katolikus püspöknél „szegeket és különféle csavarokat tartalmazó készletet találtak. A börtönparancsnokhoz vitték miattuk, ahonnan piros arccal tért vissza – vagyis felpofozták”. (Ploscaru Ioan: *Lanțuri și teroare* [Láncok és terror]. Timișoara, 1998, Signata, 187. p.)

50 A Securitate Irattárát Vizsgáló Országos Tanács Archívuma, Bűnügyi állomány, 73. dosszié, I. köt. 366. p.

51 Az ítélet szövege nyomtatásban megjelent az *Út a vértanúsághoz... II.* kötetében. 319–325. p.

52 A Securitate Irattárát Vizsgáló Országos Tanács Archívuma, Bűnügyi állomány, 73. dosszié, I. 365. p.

korában.⁵³ A Szentté Avatási Ügyek Kongregációja 2010. március 27-én kapta meg XVI. Benedek pápa jóváhagyását a Bogdánffy Szilárd püspök mártíromságára vonatkozó rendelet kihirdetésére. A romániai római katolikus egyház első olyan egyházi személyének boldoggá avatására, aki mártíromságot szenvedett, 2010. október 30-án került sor.

Boga Alajos (1886–1954), gyulafehérvári ordinarius substitutus⁵⁴. A Securitate átfogó akciója során 1950. május 11-éről 12-ére virradóra hurcolták el a gyulafehérvári püspökség székhelyéről, és a Belügyminisztérium bukaresti fogdájába szállították.⁵⁵ Az 1950. május 11–12-i éjszakai akció átirata nagyon pontos utasításokat tartalmazott a 74 éves főpap letartóztatására vonatkozóan:

„Folyó év május 10-én, 18 óra után egy 10 elvtársból álló csapat minden szükséges anyaggal és fegyverzettel (gépfegyverekkel, gránátokkal, könnyfakasztó gránátokkal, elemlámpákkal) felszerelve távozott. [...] Nagyszebenben a gyulafehérvári Securitatétól megkapták a püspöki palota tervrajzát, lakóinak névsorával együtt. [...] A küldetés sikere érdekében a bukaresti csapaton kívül a nagyszebeni Securitate 12 elvtársa, illetve a gyulafehérvári Securitate 14 elvtársa is mozgósította magát, így a teljes csapatot 35 elvtárs alkotta. (...) A palotabeli nők testi motozásának elvégzésére három elvtársnőt is magukkal vittek. 22 óra 30 perckor a kapussal együtt, aki a Securitate informátora volt, kiszálltak a püspöki palotához, körülvették a célpontot, és mindegyik csapat csendben elfoglalta a számukra kiszabott helyet. A behatolást 23 órakor, egyszerre hajtották végre. Annak érdekében,

53 Uo. Informatív állomány, 161 633. dosszié, 2. A '70-es évek utolsó éveiben Rafael Haag jezsuita szerzetes elmesélte egyik ismerősének, hogy Bogdánffyt, ezt „a rendkívül művelt és ritka intelligenciájú embert brutálisan megverték, és ezt követően rövidesen meghalt a börtönben”. (Ügynöki jelentés, 1966. július 18., az információt a „Geta” fedőnevű ügynök szolgáltatta. Uo. 203 455. dosszié, II. köt. 124. p.)

54 Az ordinarius kifejezés a római katolikus egyházbjogban olyan személyt jelöl, aki egy egyházmegye vagy egy részegyház élén állva az adott terület felett joghatósággal, egyházbjogi értelemben vett kormányzói hatalommal rendelkezik (ilyen pl. a megyés püspök). Az ordinarius substitutus kifejezés jelentése: helyettes ordinarius (a szerk. megjegyzése).

55 Dávid László atya, Boga Alajos letartóztatásának szemtanúja, így mesélte el az eseményeket: „Amikor megjelentek a szekusok, hogy letartóztassák, megdöbbenő nyugalommal fogta az előre elkészített bőröndjét, vette kalapját, a sétabotját, és elindult, mintha csak egy közeli utazásra ment volna”. (Jakab László: *Az Erdélyi vértanú börtönviselt és jelesebb elhunyt papok rövid életrajza*. Csíkszereda, 2001, 12–13. p.)

hogy nehogy véletlenül valamelyik helyiség kimaradjon a házkutatásból, mindegyik csoportot ellátták krétával, és határozottan utasították őket, hogy jelöljék meg az általuk átkutatott szobák ablakait. A házkutatás az utasítások szerint zajlott: az említett csapatok minden kijelölt pontot lezártak, az épületben tartózkodó személyeket pedig egyetlen szobába gyűjtötték össze, ahol igazoltatták és megmotozták őket. A püspökségen idegen személyeket nem találtak. Megkocogtatták a falakat is, és mivel két csapatnak is úgy tűnt, hogy kongó hangot hallanak, ezeket át is törték, ám semmit nem sikerült találniuk mögöttük. Nem kerültek elő fegyverek, robbanóanyagok, sem egyéb kompromittáló dolgok. Összesen 92 szobát, 18 folyosót, 3 pincét és 2 padlásteret kutattak át. Hajnalban ellenőrizték, hogy minden ablakon ott van-e a megbeszélte jel. Mindent rendben találtak. A házkutatás reggel 6 órakor ért véget. Dr. Boga Alajost személygépkocsival Bukarestbe szállították, reggel 4 órakor pedig – hogy senki ne láthassa – a Belügyminisztérium fogdájába vitték. A teljes művelet – az épületbe való behatolástól a házkutatásig – a legnagyobb csendben zajlott le. Semmiféle incidensre vagy bonyodalomra nem került sor.”⁵⁶ Bogát a Belügyminisztériumban és a vácărești-i börtönökben töltött időszak után 1951. május 4-én előbb a jilvai, szeptember 17-én pedig a máramaroszigeti börtönbe költöztették.⁵⁷ Az embertelen börtönkörülmények, magas kora és az orvosi ellátás hiánya oda vezetett, hogy 1954. szeptember 14-én az idős helynök a 48-as cellában, Vasvári Aladár brassói római katolikus főesperes karjai között elhalálozott.⁵⁸ A kiállított jegyzőkönyvbe a halál okaként a következőket vezették be: „keringési-, szív- és veseelégtelenség”.⁵⁹

56 A Securitate Irattárát Vizsgáló Országos Tanács Archívuma, Bűnügyi állomány, 6504. dosszié, I. köt. 81–83. p.

57 Uo. V. köt. 8. p.

58 Bővebben lásd: Udvardy Frigyes: *A romániai magyar kisebbség történeti kronológiája (1990–2003)*. (<http://udvardy.adatbank.transindex.ro/index.php?action=nevmutato&nevmutato=Boga%20Alajos>) (Utolsó letöltés: 2022. 10. 11.)

59 A Börtönök Országos Igazgatóságának Archívuma, Személyzet állomány, 1302. dosszié, sz. nélküli. Alexandru Satmari főhadnagy, a börtön operatív csoportjának vezetője 1954. szeptember 16-án jelentette a bukaresti 0128. sz. katonai egység vezetőségének „Boga Alajos fogva tartott ellenforradalmár” halálát, aki „már hosszabb ideje keringési, szív- és veseelégtelenségben (a szövegben helytelenül „sindrom cardiorinal”-ként szerepel) szenvedett” (A Securitate Irattárát Vizsgáló Országos Tanács Archívuma, Bűnügyi állomány, 6504. dosszié, I. köt. 246. p.).

Vasvári Aladár (1904–1994) brassói főesperest, akit a Securitate igen markáns ellenfélnek tartott, 1950. május 21-én tartóztatták le.⁶⁰ Amellett, hogy nem akart csatlakozni a békepapi mozgalomhoz, még azzal is gyanúsították, hogy kémkedett a Vatikán részére – az operatív dossziében található jelentések arra utalnak, hogy Boga Alajos ordinárius és nunciatúra titkára, del Mestri között ő játszotta a közvetítő szerepét.⁶¹ Miután több mint egy éven át a Belügyminisztériumban és a jilvai börtönben raboskodott, 1951. szeptember 18-án Máramaroszigetre helyezték át.⁶² Érvényes ítélet híján a Securitate úgy kívánta megteremteni a fogvatartásához szükséges jogi kereteket, hogy a már említett rendelet értelmében 24 hónapra internálták, majd – mikor ez lejárt – további 24 hónappal hosszabbították meg a fogvatartás idejét.⁶³ Vasvárit 1955. március 20-án végül áthelyezték a feketehalmi (Codlea) fegyházba, ahonnan augusztus 26-án szabadult.⁶⁴ Szabadulása után Márton Áron püspök újra kinevezte brassói esperesnek.

Czumbel Lajos (1891–1967) szatmárnémeti ordinarius substitutus esetében a szatmári közösség életében játszott meghatározó szerepe miatt a Securitate már 1950. május 9-én javasolta, hogy két évre munkatáborba kellene internálni. Az intézkedést a következőképpen indokolták meg: „nagyon veszélyes alany és a rendszer heves ellensége, aki nagy hatást gyakorol a katolikus hívekre”.⁶⁵ Taktikai okokból – vagyis abban a reményben, hogy rá tudják venni, kapcsolódjon be a békepapi mozgalom tevékenységébe – a hatóságok egy ideig halogatták a letartóztatását, de végül az állammal való együttműködés kérdésében tanúsított határozott állásfoglalása miatt 1951. március 9-én mégis

60 Uo. 1662. dosszié, I. köt. 60. p.

61 Az 1955. július 24-i sztálinvárosi (brassói) katonai ügyészség vádiratában Vasvári Aladár „kémkedési tevékenységéről” a következőket írják: „A vád, hogy Del Mestrinek, a nunciatúra titkárának kémkedik, nem bizonyítható”. (Uo. 66. p.)

62 A Nagybányai Börtön Archívuma, Máramaroszigeti Központi Börtön állomány, feldolgozatlan.

63 A Securitate Irattárát Vizsgáló Országos Tanács Archívuma, Bűnügyi állomány, 8235. dosszié, I. köt. 2. p.

64 Uo. Informatív állomány, 203 452. dosszié, VI. köt. 28. p.; Uo. Bűnügyi állomány, 1662. dosszié, II. köt. 13. p.

65 Uo. Informatív állomány, 133 629. dosszié, I. köt. 37. p.

letartóztatták.⁶⁶ Czumbel 1951 júliusának végén a szatmári Securitate fogdájából, ítélet nélkül került a máramarosszigeti börtönbe.⁶⁷ A Belügyminisztérium csak 1952. január 30-án adta ki azt a rendeletet, amely alapján 24 hónapra internálták, majd fogvatartásának idejét újabb 24 hónappal hosszabbították meg.⁶⁸ Közel négy évet töltött a szigeti börtönben, ahonnan 1955. május 3-án szabadult, de nem térhetett vissza Szatmárra. Azzal az indokkal, hogy „továbbra is rendszerellenes, és a nyomozás alatt nem volt őszinte”, a Securitate rövid időre a bárágani pusztában jelölt ki számára kényszerlakhelyet.⁶⁹ 1956. február 8-án, a kultuszminisztérium képviselőivel folytatott egyeztetések alapján végül kinevezték szatmárnémeti főesperesnek, a valóságban azonban Czumbel tulajdonképpen Szatmár–Várad egyházmegye apostoli kormányzója volt.⁷⁰

Boros Béla (1908–2003) temesvári titkos püspököt 1951. március 10-én tartóztatták le, majd szeptember 10-én a Bukaresti Katonai Törvényszék egy koncepciós per keretében „hazaárulás és a Román Népköztársaság külső biztonsága elleni szervezkedés” büntett vádjával életfogytiglani kényszermunkára ítélte.⁷¹ Egy, a kilencvenes évek elején készült interjúban a püspök így emlékezett az eseményekre: „1951. márciusában letartóztattak, mivel azt feltételezték, hogy titok-

66 A Securitate 1955. július 19-i jelentésében ez olvasható: „Baltheiser Ion azon nyilatkozata alapján tartóztatták le, amelyben ez rámutat: 1951 februárjában ismeretlen küldőnccel üzenetet kapott Czumbeltől, hogy juttassa el a Vatikánba. Mivel nem sikerült a bűnösségét igazoló elegendő bizonyítékot összegyűjteni, a hatóságok úgy döntöttek, munkatáborba küldik”. (Uo. II. köt. 79., 83. p.)

67 Vasile Ciolpan, a börtön parancsnoka, 1951. július 31-én megerősítette, hogy megérkezett „Czumbel Ludovic rab, akit a parancs szerint abba a szobába osztottak be, amelyben Farenkopf Otto papot is tartottak”. (A Nagybányai Börtön Archívuma, Máramarosszigeti Központi Börtön állomány, feldolgozatlan.)

68 A Securitate Irattárát Vizsgáló Országos Tanács Archívuma, Informatív állomány, 109 896. dosszié, III. köt. 97. p.

69 Uo. 133629. dosszié, II. köt. 83. p.

70 Uo. I. köt. 74., 89. p. A börtönévek során átélt szenvedés és az előrehaladott életkor, amelyekhez bizonyára a politikai rendszernek az '50-es évek közepén végbement megszilárdulása is hozzájárult, a fontosabb tényezők voltak, amelyek Czumbel Lajost a hatóságokkal szemben tanúsított álláspontja módosítására kényszerítették. Megpróbált valamiféle modus vivendit kialakítani az állam és a katolikus egyház kapcsolatában. (Bővebben lásd: Giurgiu Daniel: *O istorie a vieții și activității canonice dr. Czumbel Lajos (1891–1967)* [Dr. Czumbel Lajos kanonok életének és tevékenységének története (1891–1967)]. Megjelenés alatt.

71 1951. december 14-én a fellebbezést a Legfelső Hadbíróóság elutasította, és 1963-ban az ítéletet 25 évi kényszermunkára változtatták. (A Securitate Irattárát Vizsgáló Országos Tanács Archívuma, Bűnügyi állomány, 310. dosszié, IX. köt. 23–26. p.; IV. köt. 5. p.)

ban püspökké szenteltek. Valójában már 1948. december 12-étől püspök voltam. A koncepció per 5 napig tartott. Azzal vádoltak minket, hogy a Vatikán javára kémkedtünk, bár nekünk ilyesmi még álmunkban sem jutott volna eszünkbe. A végén kimondták az ítéletet, és megborzongva hallottuk, hogy a 82 éves Pácha Ágoston püspökünket 18 év börtönbüntetésre ítélték. Gondolom, a számításuk az volt, hogy pont 100 éves legyen a szabadulása napján. Nevetséges volt. Engem és még három személyt – köztük a bukaresti Schubert [József] püspököt – életfogytiglani kényszermunkára ítélték. Ez volt a mi perünk. Utána még néhány hónapig a Belügyminisztérium bukaresti fogdájában tartottak egyedül egy cellában. Mai napig sem tudom, hogy miért.”⁷²

Borost 1951. december 20-án helyezték át a máramarosszigeti börtönbe⁷³, ahonnan 1955. március 22-én a Râmnicu Sărat-i börtönbe került. Távozása előtt Vasile Ciolpan börtönigazgató a következő jellemzést írta bűnügyi törzslapjára: „A börtönben jól viselkedett. Nagyon félős alak, nem lehet benne megbízni, de nagyon erkölcsös, és ragaszkodik a saját vallásához. Nálunk nem volt büntetve.”⁷⁴ A férfi a Râmnicu Sărat-i börtönben eltöltött két év után megjárta a jilavai (1957. november 7.), a pitești-i (1957. november 11.), a dézsi (1960. március 6.) és a szamosújvári (1962. január 18.) börtönöket is. Végül 1964. augusztus 4-én, az általános amnesztia elrendelésekor a szamosújvári börtönből helyezték szabadlábra.⁷⁵

Sándor Imre (1893–1956), gyulafehérvári ordinarius substitutust 1951. március 11-én tartóztatták le.⁷⁶ Miután öt napig a nagyszebeni Securitatén tartották fogva, áthelyezték Bukarestbe, a Belügyminisz-

72 A Máramarosszigeti Börtönmúzeum keretében működő Kommunizmust Tanulmányozó Nemzetközi Központ Archívuma, SASU Aurora hangtár, interjú Boros Adalbert püspökkel. (A továbbiakban: SASU Aurora hangtár).

73 Uo. A Nagybányai Börtön Archívuma, Máramarosszigeti Központi Börtön állomány, feldolgozatlan.

74 A Securitate Irattárát Vizsgáló Országos Tanács Archívuma, Bűnügyi állomány, 310. dosszié, III. köt. 31., 190. p.

75 A '90-es évek elején rögzített vallomásában Boros atya elmeséli, hogy „az utolsó napon, az utolsó órában szabadultam, 1964. augusztus 4-én, délután 5 órakor”. Szabadulásakor 54 kg-ot nyomott (SASU Aurora hangtár).

76 Büntetőügyi Személyi Lap [Fișă Matricolă Penală], (<http://www.biblioteca-represiunii.ro/Fise%20matricole%20penale%20-%20detinuti%20politici/S/S%2001.%20S%20-%20Sandru/Sandor%20Emeric/>) (Utolsó letöltés: 2022. 10. 11.) Azért tartóztatták le, mert „régóta jelentették róla, hogy ellenséges megnyilvánulásai vannak a mi népi demokratikus rendszerünkkel szemben” (A Securitate Irattárát Vizsgáló Országos Tanács Archívuma, Bűnügyi állomány, 6649. dosszié, VI. köt. 186. p.).

térium fogdájába⁷⁷, innen pedig július 17-én a jilvai börtönbe költöztették.⁷⁸ Az 1951. év júniusa és októbere közötti időszakban egész sor kihallgatásnak vetették alá, amelyek alapján végül a vádiratcsomót összeállították ellene. Azzal vádolták, hogy Clemente Gatti ferences atya révén „titokban” levelezett a Vatikánnal⁷⁹, és Gatti segítségével „a Vallásügyi Minisztériummal folytatott teljes levelezésének másolatát” is elküldte nekik.⁸⁰ Sándort a katolikus papok és apácák azon csoportjába sorolták, akiket a Bukaresti Katonai Törvényszék 1952. január 15-én „hazaárulásért”⁸¹ 25 évnyi kényszermunkára ítélte. Mivel románul nem beszélt, a vizsgálat és a per időszaka alatt Pápay Sándor tolmács fordított neki.⁸²

Az Államvédelmi Vezérigazgatóság [Direcția Generală a Securității Statului] 1952. január 19-i átiratában azt kérte a jilvai börtön vezetőségétől, hogy a katolikus elől járót átszállítás céljából valamennyi személyes tárgyával együtt adják át a Securitate megbízottainak.⁸³ A máramarosszigeti börtön parancsnoka öt nappal később igazolta Sándor átvételét.⁸⁴ 1954. június 29-én a Belügyminisztérium egyik megbízottja a börtönben újra kihallgatta.⁸⁵ 1955. március 20-án a szigorított Râmnicu Sărat-i börtönbe⁸⁶ szállították át⁸⁷ – ebben az

77 Uo. 12 370. dosszié, I. köt. 4. p.

78 Uo. III. köt. 64. p.

79 Gatti Clemente (1880–1952) ferences pap, a bukaresti olasz híveknek nyújtott szellemi támogatást. 1951. március 8-án letartóztatták, a vallatás során kínzásoknak vetették alá. Az olasz hatóságok nyomására kiengedték a börtönből, és 1952. áprilisában igen súlyos egészségi állapotban Bécsbe küldték, majd innen Olaszországba szállították. 1952. június 6-án halt meg a Pádvia melletti Saccolongo kolostorban. (http://www.bru-italia.eu/news_412_ro.php) (Utolsó letöltés: 2022. 10. 12.)

80 A Securitate Irattárát Vizsgáló Országos Tanács Archívuma, Bűnügyi állomány, 6649. dosszié, VI. köt. 186–187. p.

81 Uo. 12 370. dosszié, 2. köt. 57–67. p.

82 Uo. 58. p. 1952. október 23-án a Bukaresti Katonai Törvényszék fellebbezési kérelmét megalapozatlanként elutasította. (Uo. III. köt. 47. p.)

83 Uo. 61. p.

84 Uo. 59. p. A máramarosszigeti fogvatartása idején az I. emeleti 45-ös cellában őrizték.

85 A Nagybányai Börtön Archívuma, Máramarosszigeti Központi Börtön állomány, feldolgozatlan.

86 Ionițoiu Cicerone: Penitenciarul Râmnicu Sărat – Un infern programat [A Râmnicu Sărat-i börtön – egy megtervezett pokol]. In Romulus Rusan (szerk.): *Analele Sighet 9. Anii 1961–1972. Tărilor Europene de Est, între speranțele reformei și realitatea stagnării*. [Sziget évkönyvek 9. 1961–1972. Kelet-Európa országai a reform reménye és a stagnálás valósága között]. București, 2001, Academia Civică, 405–410. p.

87 A Securitate Irattárát Vizsgáló Országos Tanács Archívuma, Bűnügyi állomány, 12 370. dosszié, III. köt. 52., 54. p.

intézetben a foglyokat teljesen elszigetelték egymástól –, ahol a 24-es cellába került.⁸⁸ A katolikus előljáró egészségi állapota 1955 végére jelentősen megromlott. A börtönorvos december 5-i jelentése szerint Sándor Imre atya „időskori hipertóniás atherosclerosisban, dyspepsiás gyomorhurutban” szenvedett, emiatt „állandó étrendet” javasolt számára.⁸⁹ 1956. február 18-án kelt újabb jelentésében az orvos állapota miatt egy plusz takarót igényelt neki, és „előrehaladott testi leépüléssel, aszténiával és atherosclerosis-szal” diagnosztizálta.⁹⁰ Sándor Imre 1956. február 28-án, 23 órakor hunyt el. A róla készült iratokban a 63 éves férfi halálának okaként „agyi ödéma és agyvérzés”, illetve természetes halál szerepel.⁹¹ A város temetőjében helyezték örök nyugalomra.⁹²

Márton Áron (1896–1980) római katolikus püspök, a kommunista rendszer egyik legmeghatározóbb – és tegyük hozzá: leghatározottabb – ellenzéki alakja volt.⁹³ 1949. június 21-én a Gyulafehérvár–Tövis országúton tartóztatták le titkárával, Ferencz Benjáminnal együtt. Szabadulása után a püspök egy paptanárnak mesélte el letartóztatását

-
- 88 Memoárjában Gheorghe Pătrașcu görögkatolikus pap ekképpen emlékezett meg sorstársáról: „Alig múlt 60 éves, beteg és nagyon legyengült. Râmnicu Săraton a cellában még begyűjtottak, de sok hozzáértésre és tapasztalatra volt szükség, hogy 2-3 széndarabbal és három fadarabkával meggyűjthasd a tüzet. Sándor atya igencsak esetlen volt e tekintetben, s hallottam a rendőrt (látni nem láthattam, hiszen mindenkit elszigeteltek a saját szobájában) kiabálni rá: »Ilyen öreg vagy és nem tudsz tüzet gyűjtani?» Azt hiszem, hogy a piszok, de még inkább a hideg miatt megbetegedett, és a megfelelő kezelés híján ebbe halt bele a börtönben.” (Pătrașcu Gheorghe: *Zile de încercare și de har. Amintiri din închisoare* [A megpróbáltatás és a kegyelem napjai. Emlékek a börtönből]. Roman, 2002, Serafica, 52. p. Egyes tanúvallomások szerint a katolikus pap a cellájában halálra fagyott. (Jakab: i. m. 22. p.)
- 89 A Securitate Irattárát Vizsgáló Országos Tanács Archívuma, Bűnügyi állomány, 6649. dosszié, III. köt. 46. p.
- 90 Uo. 47. p.
- 91 Az 1956. március 1-jén kiállított jegyzőkönyv szerint Sándor atya „hipertóniás betegségben és agyi érrelmeszesedésben szenvedett, és egy héttel korábban agyergörccs jeleit észlelték nála. Ezt követően kezelés hatására magához tért, de 48 órával halála előtt újabb rohama volt, majd kómába esett”. (Uo. 42. p.)
- 92 Rövid életrajzát felterjesztették a Szentszékhez a 20. század új vértanúinak névsorába. A Gyulafehérvári Főegyházmegyei Hatóság, 2003. január 13-án beindította az előzetes egyházmegyei vizsgálatot (Jakubinyi György: *A szentek nyomában Erdélyben*. 3., átdolg., jav. kiad. Gyulafehérvár, 2009, Verbum, 170–171. p.)
- 93 Bővebben lásd: Marton József: *Márton Áron – episcopul Ardealului* [Márton Áron – Erdély püspöke]. Alba Iulia, 2008, Arhiepiscopia Romano-Catolică; Virt László: *Márton Áron Püspök – „Az Úr legigazabb szolgája”*. 2016, Velar.

nak körülményeit.⁹⁴ A letartóztatást követően az egyházmegyénel néhány napig semmit sem tudtak róla (pontosabban csak annyit, hogy sem Bukarestbe nem érkezett meg, sem Gyulafehérvárra nem tért vissza). Emiatt helyettese, Boga Alajos plébános 1949. június 30-án levelet küldött Stanciu Stoián vallásügyi miniszternek, tájékoztatást kérve a püspök hollétéről. Az átirat természetesen válasz nélkül maradt.⁹⁵

Márton Áront két évig tartották a Belügyminisztérium bukaresti fogdájában, majd az 1951. július 30. – augusztus 6. között zajló, nyilvánvalóan politikai jellegű perben a Bukaresti Katonai Törvényszék 1165. sz. ítéletével „hazaárulás bűncselekménye” vádjával életfogytiglani kényszermunkára ítélték.⁹⁶ A per ideje alatt a jilavai börtönben őrizték⁹⁷, ahonnan 1951. augusztus 14-én a nagyenyedi börtönbe költöztették.⁹⁸ Egy hónappal később, szeptember 19-én innen szállították át a máramarosszigeti börtönbe, ahol az első emeleten található 45-ös számú cellába került.⁹⁹

94 A beszélgetés teljes átiratát lásd: Bodeanu Denisa: Arestarea, procesul și detenția episcopului Márton Aron în documentele din arhiva CNSAS [Márton Aron püspök letartóztatása, pere és börtönbüntetése a CNSAS levéltárában található dokumentumokban]. *Caietele CNSAS*, 2013, VI. évf., 1–2. (11–12.), 234. p.

95 Szóke János: *Márton Aron*. Budapest, 1990, Szent Márton Alapítvány, 155. p.

96 A Securitate Irattárát Vizsgáló Országos Tanács Archívuma, Bűnügyi állomány, 254. dosszié, II. köt. 61. p.; X. köt. 33. p. Az 1951. augusztus 7-én benyújtott fellebbezést a Katonai Fellebbviteli Bíróság elutasította (Üo. 76–77. p.).

97 Üo. 30–30. p.

98 Üo. 28., 30. p.

99 Üo. III. köt. 174–179. p.; X. köt. 29. p. Majdnem 3 évig raboskodott itt római katolikus és görögkatolikus püspökökkel, papokkal és szerzetesekkel együtt, egy közösséget alkotva. A visszaemlékezéseket összevetve a 45-ös cellában a püspök atyával együtt tizenhárman voltak: Sándor Imre római katolikus gyulafehérvári ordinarius substitutus; Boros Béla római katolikus temesvári titkos püspök; Pacha Ágoston római katolikus temesvári püspök; Ioan Dragomir görögkatolikus máramarosi püspök; Schubert József római katolikus bukaresti titkos püspök; Todea Alexandru balázsfalvi titkos püspök; Waltner József római katolikus temesvári kanonok; Pătrașcu Gheorghe római katolikus moldvai ferences pap; Ștefan Tătaru római katolikus moldvai ferences pap; Heber Johann római katolikus temesvári püspöki titkár; Peți Gheorghe római katolikus jászvásári ordinarius substitutus; Leluțiu Aurel görögkatolikus balázsfalvi pap, tanár. A cellabeliek feladata az volt, hogy a börtönben takarítsanak. Négyen a WC-nek a tisztántartásával voltak megbízva, közöttük Márton Aron püspök úr is.

Az Alexandru Tehodor Cisar¹⁰⁰ érsek 1954. januári halála következtében felmerülő problémákkal kapcsolatban, a romániai római katolikus egyház jogrendszerének alapvető elveit tiszteletben tartva a hatóságok Márton Áron szabadon bocsátásának lehetőségét is megvizsgálták. A Román Munkáspárt Központi Bizottsága Politikai Irodájának 1954. május 25-i gyűlésén Emil Bodnăraş védelmi miniszter javasolta, hogy a püspököt hozzák Bukarestbe „fogságba, ám olyan feltételek mellett, hogy magatartásának felmérése végett beszélgetni lehessen vele”.¹⁰¹ A román kommunisták vezetője, Gheorghiu-Dej elfogadta a püspök fővárosba költöztetésének ötletét, de javasolta, hogy „ne a védelmi minisztériumba, hanem egy házba [hozzák]. Mondják neki azt, azért vitték oda, hogy kezeljék, ugyanis beteg, és hogy egy orvos is megvizsgálja majd. Minden módszer latba kell vetni annak érdekében, hogy megváltoztassa az álláspontját.”¹⁰² A politikai vezetés szintjén született határozat elfogadásának másnapján a Börtönök Igazgatósága tájékoztatta a máramarosszigeti börtön parancsnokát, hogy a püspököt „minden személyes tárgyával együtt” át fogják költöztetni.¹⁰³ 1954. május 27-én az egyházfőt a Belügyminisztérium bukaresti fogdájába szállították, ahol az alagsor második szintjének egyik cellájába került.

1954 júliusában Márton Áron kétszer is találkozott dr. Petru Grozával, aki ebben az időszakban a Nagy Nemzetgyűlés Elnökségének elnöke volt. A beszélgetések jegyzőkönyveiből kiderül, hogy a katolikus előljáró meglehetősen szilárd álláspontot képviselt. Amint mondta,

100 Cisar Alexandru Theodor (1880–1954) püspök, a jászvásári püspökség *ad interim* apostoli kormányzója (1920. augusztus – 1925. július), bukaresti érsek (1924. december – 1948). 1949–1953 között kényszerlakhelyéül a szászvárosi ferencendi kolostort jelölték ki számára. 1953 végén megengedték neki, hogy visszatérjen Bukarestbe. Eletrajzi adataikért lásd: Doboş Dănuţ: *Preoţi catolici în captivitatea comunistă. Arhiepiscopul Alexandru Theodor Cisar* [Katolikus papok a kommunisták fogságában. Alexandru Theodor Cisar érsek]. *Pro Memoria*, 2009, 8. sz. ARCB, Bucureşti, 171–181. p.

101 A magas beosztású kommunista tisztségviselő azon a véleményen volt, hogy „ha valaki beszélne vele, sikerülhetne olyan megoldást találni, amely feltételes szabadlábon bocsátását eredményezze.” (Ionescu-Gură Nicoleta: *Stalinizarea României. Republica Populară Română 1948–1950: transformări instituţionale* [Románia sztálinizálása. Román Népköztársaság 1948–1950: intézményi átalakítások]. Bucureşti, 2005, All. 315–321. p.; Deletant: i. m. 429. p.)

102 Uo. 430. p.

103 Nagybányai Börtön Archívuma, Máramarosszigeti Központi Börtön állomány, feldolgozatlan.

„[e]gyetlen hazai püspök sem folytathat tárgyalásokat a kormánnyal a Szentzsék előzetes jóváhagyása nélkül. Ez a törvény”.¹⁰⁴ 1954 novemberében javasolták, kérjen kegyelmet, ezt azonban kategorikusan elutasította. Döntését azzal indokolta, hogy „ezáltal elismerné bűnöségét, amit ő nem hajlandó beismerni”.¹⁰⁵ Végül 1955. január 6-án Ady Ladislau tábornok felolvasta neki a Nagy Nemzetgyűlés Elnökségének azon rendeletét, amely büntetésének felfüggesztéséről rendelkezett. Ezt követően Márton Áront kiengedték a börtönből, püspöki ruhába öltöztették, és a Bukaresti Katolikus Érsekségre szállították. 1955. március 17-én behívták a Vallásügyi Minisztériumba, ahol arról tájékoztatták, hogy „szabad, és mindenféle feltétel nélkül Gyulafehérvárra mehet”.¹⁰⁶ Március 25-én tért vissza a püspökség élére, és ezzel a hatáskör-gyakorlás bizonytalan időszaka is véget ért. A kommunista hatóságok azon kísérleteivel szemben, amelyek arra irányultak, hogy az egyház ügyeibe beavatkozzanak, Márton Áron mindvégig hajthatatlan maradt.¹⁰⁷

A korábban említett katolikus főpapok, papok között – mint láthattuk – többen inkább a szenvedés útját választották, minthogy elfogadják a hatóságok beavatkozását az egyház belső életébe. Az embertelen román börtönvilágban hárman – Bogdánffy Szilárd, Boga Alajos és Sándor Imre – veszítették életüket közülük, áldozatvállalásukkal elnyerve a mártíromságot.

104 Az 1954. július 5-i és 17-i tárgyalások jegyzőkönyveit Csendes László adta közre: *Párbeszéd a börtönben. Gheorghe Gheorghiu-Dej második kormányának viszonyulása a római katolikus egyházhoz*. In Marton József – Diósi Dávid – Bodó Márta (szerk.): *Ecce Sacerdos Magnus. Tanulmányok Márton Áron püspökké szentelésének 75. évfordulójára*. Budapest–Kolozsvár, 2014, Szent István Társulat – Verbum, 142–167. p.

105 Bodeanu: i. m. 242. p.

106 Bodeanu Denisa: *Episcopul Márton Áron față în față cu reprezentanții autorităților comuniste. O convorbire cu împuternicitul regional al cultelor Árpád Tankó, din ianuarie 1958 [Márton Áron püspök, szentől szemben a kommunista hatalom képviselőivel. Beszélgetés az egyházak regionális megbízottjával, Tankó Árpáddal 1958 januárjában]*. In Bodó Márta – Kovács Gergely – Lázár Csilla (szerk.): *Márton Áron. Un episcop catolic pe calea crucii [Márton Áron. Egy püspök a keresztes útján]*. Kolozsvár, 2013, Verbum, 77. p.

107 Bozgan: i. m. 54. p.

A MINDENNAPI ÉLET

„Mert ha az emberek szemében szenvedtek is, a reményük tele volt halhatatlansággal” (Bölcs. 3,4)

A máramarosszigeti túlélők szerint a börtönéletnek három meghatározó jellemzője volt: az éhség, a hideg és az elszigeteltség. Mindhárom tényező ugyanazt a célt, vagyis a fogvatartottak tervszerű megsemmisítését szolgálta.¹⁰⁸ Mi több, mintha a teljes börtönrendszer rendelkezése az volt, hogy elembertelenítse, megalázza a fogvatartottakat, illetve hogy gúnyt űzzön belőlük: a napi bánásmód (pontosabban a kortól és egészségi állapottól függetlenül végeztetett kényszermunka), az étrend és a nem megfelelő egészségügyi ellátás, mind-mind ehhez járultak hozzá. Az átfagyott, éhes, terrorizált raboknak a börtönszemélyzet tagjainak verbális agresszióját is tűrniük kellett. Ez utóbbiak többnyire semmiféle iskolázottsággal nem rendelkeztek, és egy csapásra lettek az egykori miniszterek, akadémikusok, magas rangú tisztek, püspökök és papok főnökei. A fegyőrök a váratlan ellenőrzések során gyakran találták bűnösnek az utóbbiakat a börtön írott vagy íratlan szabályainak megszegésében: ilyenkor a rabok a románul csak „feketének” nevezett ablaktalan kis cellába kerültek, közepén láncsal, aminek hőmérséklete nyáron megközelítette egy kemencéét, télen pedig leginkább egy jégveremére emlékeztetett. Az élelemadagot minimálisra csökkentették, a rabok számára mindenféle kapcsolattartást megtiltottak. A „feketésben” töltött néhány nap a megbüntetett rab számára a biztos megbetegedését jelentette.¹⁰⁹ A helyzetet Vasile Ciolpan igazgató egyik gyakori mondása írja le a legpontosabban: „Mi kommunisták – szerette mondogatni – nem ölünk meg senkit. Megvannak viszont a módszereink arra, hogy rávegyünk, te magad verd a fejed a falba.”¹¹⁰ Egy, a belügyminiszter-helyetteshez intézett, 1955. április 12-ére datált beszámolóból tudjuk, hogy a máramarosszigeti rabok – a kiadott szóbeli

108 Vasvári Aladár elmondása szerint a máramarosszigeti börtön olyan fegyházként működött, ahol a foglyoknak meg kellett halniuk. Ahogy ő fogalmazott: „Kivégzés nélküli eltűntető hely [volt]”. Boros Béla és Ferencz Ervin OFM nagyjából ugyanezt állította. Ők úgy emlékeztek, hogy a rabzsargonban „kivégzőtábor” volt Máramarossziget neve. Nem „hivatalos” kivégzések történtek itt, de a raboknak meg kellett halniuk (Virt László, levelezés).

109 A máramarosszigeti börtönrendszerről bővebben lásd: Dobeş: i. m. I. kötet, 182–349. p.

110 Giurescu: i. m. 94. p.

utasításoknak megfelelően – soha nem kaphattak csomagot, senki nem látogathatta őket, és a családjukkal való levelezéshez sem volt joguk.”¹¹¹

Boros Béla püspök így emlékezett vissza a szigeti fogvatartottak mindennapi életére: „Nem mondhatom, hogy rosszul bántak velünk. Megértőek voltak; egyes örök ránk förmedtek néha, de tudták, hogy kik vagyunk. Szeretnék megemlíteni egy nagyon érdekes dolgot: most, a '90-es évek elején kaptam egy román nyelven írt levelet. Az egyik akkori fegyőr írta. Írt a börtönbeli viselkedésünkről is, illetve arról, hogy nekünk kellett az egész épületben takarítani, a WC-ket tisztítani, és hogy mi még ott is takarítottunk, ahol nem lett volna muszáj. Másrészt azt is megemlítette, hogy mi egész nap imádkoztunk, és ez annyira hatással volt rá, hogy azóta náluk otthon, a családja körében nem telik el nap imádkozás nélkül, bár mindannyian ortodoxok.”¹¹²

Alexandru Todea görögkatolikus püspök, majd bíboros, aki ugyanabban a cellában raboskodott, mint Márton Áron, emlékirataiban a mindennapi életkörülményekről is beszámol: „Mondanom sem kell, hogy nem volt szabad sem olvasni, sem írni, tiltva volt a könyv, újság, ceruza, toll, bármiféle írószer vagy papírfoszlány, imakönyv, szentírás, teológiai könyv, irodalmi vagy tudományos szöveg, minden. Tilos volt kapcsolatba lépni a családjunkkal [a családtagok öt éven keresztül nem tudták, hogy hozzátartozóik hol vannak bebörtönözve, vagy élnek-e még egyáltalán], nem kaphattunk csomagot, de arról sem volt szabad tudnunk, hogy vannak-e még mások is rajtunk kívül a börtönben. A vaságyakon szalmazsák és szalmapárna volt, illetve egy pokróc takarónak. A cellában volt egy faseber a fiziológiai szükségletek elvégzésére, minden paraván nélkül. A csebet reggel és este kivittük a vécére kiüríteni. (...) Előfordult olyan is, hogy 80–120 kilós zsákokat kellett lerakni vagy felhordani az emeleti raktárba.”¹¹³ Annak érdekében, hogy szellemi frissességüket megőrizték, a fogvatartottak emlékezetből különböző témájú előadásokat tartottak, vagy idegennyelveket tanultak egymástól.

111 A Börtönök Országos Igazgatóságának Archívuma, Titkársági állomány, 1/1955. dosszié, II. köt. 288. p.

112 SASU Aurora hangtár.

113 Keul-Mühlbauer: Doi episcopi catolici transilvăneni – Márton Áron și Alexandru Todea [Két erdélyi katolikus püspök – Márton Áron és Alexandru Todea]. In Bodó-Kovács-Lázár: i. m. 40. p.

AZ ÉTKEZÉS

Az egyik legnagyobb szenvedés, amit a börtönben ki kellett bírni, az éhség volt. Az étrendet nagy körültekintéssel számolták ki, mégpedig úgy, hogy a fogoly fokozatosan gyengüljön le az éhezéstől.¹¹⁴ Alexandru Todea görögkatolikus püspök emlékei szerint az étkezések a következőképpen zajlottak: „[a]z ételt csajkában szolgálták fel. A csajkák napközben kinn voltak az ajtó előtt. Amikor a börtönőr jött kiosztani az ételt, előbb beadták a csajkákat: mindenki elvett egyet, és kapott bele egy merőkanál ételt. Az étrend körülbelül így nézett ki: reggelire 15 deci úgynevezett feketekávé volt – valójában inkább fekete víz, cukor nélkül. Ebédre egy darab puliszka és egy merőkanál káposztaleves, árpakása, krumpli vagy paszulyleves járt. Este ugyanazt az ételt adták, mint délben, de puliszka nélkül: ebből a déli adag egy egész napra elég kellett hogy legyen. Miután az ételt kiosztották, mindenki leült az ágya szélére, a térdére tette a csajkát és úgy evett. Aki nem tudott felkelni, úgynevezett diétás kosztot kapott. Ez apró, majdnem szénné égett krumpliból állt, amit tíz óra körül kitettek a börtön folyosójára, a fal mellé mindaddig, amíg déli egy óra körül a börtönőr odavitte a betegek szobáihoz. Az a három óra alatt, amíg a krumpli a folyosón volt, egy koca – ez szabadon sétálhatott a földszinten – bele-beletúrt a krumplis edénybe, így a betegeknek tulajdonképpen csak az maradt, ami a kocának nem ízlett. Ahhoz képest, hogy velünk hogy bántak, az a bánásmód, amiben a börtön kocája részesült, irigylésre méltónak számított.”¹¹⁵

A NAPI MUNKÁLATOK ELVÉGZÉSE

Mivel a püspökök és a papok voltak a legfiatalabbak, a napi munkálatok elvégzését rájuk osztották (a sepregetés, mosás, konyhai munkák, stb. számítottak ilyennek). A fegyencélet legkeményebb munkája a vízpumpálás volt. A börtön vízszükségletét egy, még a

114 A Securitate által a hatvanas években lehallgatott beszélgetésben Márton Áron püspök a következőket mesélte valakinek: „Amikor mérges voltam és veszekedtem velük, és azt mondtam, hogy »csak levet adtál«, akkor az őrszem olyan patáliát csapott, hogy odajött a börtönőr, és azt mondta: »Te merészelsz zúgolódni?« Így beszéltek ezek. Ha az ember kapott egy marék borsót, boldog volt. Éveket töltöttem azzal, hogy kenyérről álmodtam, és amikor felébredtem, nem volt kenyér”. (Bodeanu: i. m. 241. p)

115 Keul-Mühlbauer: i. m.

Monarchia idejéből származó rozoga és nagyon nehezen működő vízpumpa segítségével kellett felpumpálni a pincéből a padlásra. A börtön túlélői így emlékeznek erre a folyamatra: „Megpróbáltam egyedül elmozdítani a hajtókart. Nagyon nehezen mozdult. [...] Összesen tízen voltunk. Két csapatot alakítottunk, és mialatt az egyik csapat százszor meghúzta és elforgatta a hajtókart, a többiek pihentek, aztán cseréltünk. Emlékszem, volt nap, amikor kétezeröttszázszor kellett elforgatnunk a kereket. [...] Nagymosáskor még jobban meggyűlt a bajunk. Több vízre volt szükség, és nekünk napjában háromszor, négyszer – de volt olyan, hogy ötször is – mennünk kellett pumpálni. Néha megtörtént, hogy naponta hétezerszer kellett elforgatnunk a kereket. Úgy kifacsartak bennünket, akár a citromot.”¹¹⁶

A börtön takarítása is gyakran szolgált ürügyül ahhoz, hogy a fogvatartottakat megalázzák: „[a] WC takarítását csak csupasz kézzel végeztük, a vizeletet már mocskos rongyokkal töröltük fel”.¹¹⁷ Egy másik egykori rab emlékei szerint „egy alkalommal, mikor meg akartak alázni, mindannyiunkat bezsúfoltak a két WC-be. Így pucolta a katolikus vallás két rítusának püspöki kara a börtönvéceket”.¹¹⁸

A BETEGEK ELLÁTÁSA

A máramarosszigeti intézet betegeinek ellátását talán legjobban a börtön orvosának gyakran emlegetett mondata írja le. „A gyógyszerek szükségtelenek – mondta az illető orvos –, hagyjuk a természetet dolgozni.” Ha a foglyok megbetegedtek, többnyire egyszerű gyógyszereket – például aszpirint – kaptak; kórházi kezelésben nem részesíteték őket. Márton Áron így emlékezett az egészségügyi ellátásra: „Minden vasárnap jött az orvos. Egyszer panaszkodtam, neki. »Doktor úr, nézzen rám, tönkremegyek: minden étel kijön belőlem.« A kollégája – ugyanis mindig kísérte valaki – éppen foglalt volt, így az orvos azt mondta nekem: »Hallgasson ide, uram, én itt semmit nem adhatok magának. Megértette?« Igennel válaszoltam. Pedig jószándékú ember

116 Uo. 41–42. p.

117 Giurescu: i. m. 137. p.

118 Hossu Iuliu: *Credința noastră este viața noastră. Memoriile Cardinalului Dr. Iuliu Hossu* [A hitünk az életünk. Dr. Iuliu Hossu bíboros emlékiratai]. Cluj-Napoca, 2003, Viața Creștină, 292. p.

volt, látszott rajta.”¹¹⁹ A visszaemlékezések egyöntetűen megerősítik: ilyen körülmények között a fogvatartottak lassú, de biztos halálra voltak ítélve.

Ezzel szemben Vasile Ciolpan halála napjáig azt állította, hogy ő a legjobb körülményeket biztosította a fogvatartottak részére – egyebek mellett változatos és bőséges étrendet is –, és a maga részéről az orvosi ellátással is meg volt elégedve. Ami az étkezést illeti, ennek különleges voltát külön is kiemelte: „3200 kalória naponta: reggelire vajas vagy lekváros kenyeret és egy csésze teát vagy tejeskávét; tízóraitra egy csésze tejet vagy tejeskávét, esetleg egy szelet vajas kenyeret adtunk. Az ebéd mindig két fogásból állt, és bőséges volt a vacsora is. [...] A betegek *diétás kosztot kaptak*: piritós kenyeret, laskaféléket, főtt húst és különféle gyojteákat.”¹²⁰

A HALOTTAKKAL VALÓ KÜLÖNLEGES BÁNÁSMÓD

A szigeti börtönben nem csak az élők, hanem a halottak is különleges bánásmódban részesültek. A román kommunista börtönök közül itt volt a legmagasabb az elhalálozási arány: a közel kétszáz fogoly közül öt év alatt ötvenhárom ember vesztette életét – vagyis tulajdonképpen a rabok 25%-a. A börtönben elhunytakat egészen 1952 júniusáig az éj leple alatt temették el a város egyik temetőjében, azt azonban nem tudni, hogy pontosan melyikbe. Ez csak 1952 júliusától változott meg, ezt követően ugyanis az elhalálozott rabok a *Szegények temetőjébe* kerültek. Az első két évben még faládákat használtak a temetések során, a későbbiekben azonban deszkahiányra hivatkozva a holttesteket csak egy lepedőbe göngyölték, majd egy-egy jeltelen sírba dobták. A koporsónak szánt és az így megspórolt faanyagból a börtön igazgatója saját használatra különböző bútordarabokat – asztalt, székeket, ágyat – készíttetett.¹²¹

A szigeti börtönben elhunyt politikai rabok elhalálozása nem került be a halotti anyakönybe, és halotti bizonyítványt sem állítottak ki róluk. Erre végül csak 1957-ben, az eltűntek családtagjainak sürgetése nyomán került sor. 1955 nyaratól kezdődően, amikor a szigeti börtön ismét

119 A Securitate Irattárát Vizsgáló Országos Tanács Archívuma, Informatív állomány, 26 1991. dosszié, XLVII. köt. 234. p.

120 Ciolpan Vasile: *Amintiri și memorii de viață* [Életemlékek]. h. n., é. n., k. n.

121 A Börtönök Országos Igazgatóságának Archívuma, Személyzet állomány, 1302. dosszié, sz. nélküli.

köztörvényes jellegűvé vált, egyes rabokat pedig szabadon bocsátottak, egyre nagyobb nyomás nehezedett a hatóságokra az említett családtagok részéről, akik tudni akarták, mi történt eltűnt hozzátartozójukkal. Mivel az elhalálozásról semmiféle törvényes okmány nem létezett, jogilag számos olyan helyzetet nem lehetett rendezni, amelyhez a törvény szerint ilyen dokumentumra lett volna szükség. Valamiféle nyoma mégis maradt ezeknek a haláleseteknek: egy-egy személy elhalálozásakor a börtönparancsnok két példányban kiállított egy bélyegző és iktatószám nélküli egyszerű jegyzőkönyvet, amelyben feltüntette a rab nevét, illetve a halál okát és időpontját.¹²² Ezeket a jegyzőkönyveket többnyire a parancsnok és a börtönorvos – az utóbbi hiányában a szanitéc –, néha pedig a börtön hírszerző tisztje írták alá.¹²³ A hatóságok csak 1957-ben kezdtek halotti anyakönyvi kivonatokat is kiállítani, mégpedig az 1957. május 6-án kiadott, 200. sz. határozat alapján, amely a börtönökben bekövetkezett és azonosított elhalálozások bejegyzésére vonatkozott.¹²⁴ Máramarosszigeten ezt egy Vasile Nica¹²⁵ nevű bukaresti tiszt intézte, aki 1957 folyamán a lakosságnylvántartó hivatalnokának társaságában az ország több börtönét és polgármesteri hivatalát is végigjárta (köztük a temesvárit és kolozsvárit is). A szigeti börtönben kiállított halotti okmányokat elemezve kiderül, hogy az ötvenegy okiratból negyvenkettőt 1957. július 20-ára kelteztek, kilencet pedig 1957. augusztus 13-ára. Mindegyik haláleset bejelentője Vasile Nica volt, akit fiktív laccímmel is elláttak: a dokumentumok szerint Máramarosszigeten, az Avram Iancu utca 26. szám alatt lakott.¹²⁶ Boga Alajos halotti okmányát például 1957. augusztus 13-án állították ki. A halál oka azonos a halál beálltát

122 A börtön parancsnokának állítása szerint a halál okát a következő módon állapították meg: „Elmentünk a szigeti kórház és a börtön orvosával együtt, és kiállítottunk egy jegyzőkönyvet, a halál okaként pedig azt a betegséget tüntettük fel, amelyben a beteg szenvedett”. (Achim: i. m. 25. p.)

123 A Börtönök Országos Igazgatásának Archívuma, Személyzet állomány, 1302. dosszié, sz. nélküli.

124 Muraru: i. m. 474. p.

125 Bővebben lásd: Dobeş: i. m. I. köt. 325–327. p.

126 A halotti bizonyítványok, amelyeket az elhalálozás pillanatában kiállított jegyzőkönyvek alapján, visszamenőleg bocsátottak ki, a szigeti lakosságnylvántartó speciális főkönyvében található. Ezek szerint a fogvatartott akadémikusok, egyetemi tanárok, püspökök vagy tábornokok semmiféle képzettséggel nem rendelkeztek, egész egyszerűen „foglalkozás nélküli személyekként” szerepelnek bennük. (A Máramarosszigeti Börtönmúzeum keretében működő Kommunizmust Tanulmányozó Nemzetközi Központ Archívuma, Halotti okmányok állománya, sz. nélküli).

megállapító, 1954 szeptemberében kiállított jegyzőkönyvben olvashatóval: „keringési, szív- és veseelégtelenség”, ám a halál helyszínéként – a valóságot meghamisítva – a szigeti kórházat tüntették fel.¹²⁷ Ezzel a bejegyzéssel, ami más börtönben elhunyt politikai foglyok halotti okmányaiában is megjelenik, minden valószínűség szerint azt a látszatot kívánták kelteni, hogy a rászoruló rabok szükség esetén nem csupán orvosi ellátásban, hanem kórházi kezelésben is részesültek.

...ISMÉT KÖZTÖRVÉNYES BÖRTÖN

1955-ben, miután megkezdődtek Románia ENSZ-csatlakozásának tárgyalásai, a genfi egyezmény értelmében az ország akkori kormánya politikai amnesztiát hirdetett. A máramarosszigeti politikai foglyok közül egyeseket kiengedtek, a többieket pedig vagy más börtönökhelyezték át, vagy Bărăganba, kényszerlakhelyre telepítették. Az így kiürített börtön ismét visszanyerte köztörvényes jellegét.¹²⁸ Időnként rövidebb ideig még ezt követően is tartottak fogva itt politikai foglyokat, de ezek már nem az egykori elit tagjai közül kerültek ki, hanem általában olyan, politikai okokból letartóztatott átlagemberek voltak, akik csak átmenetileg raboskodtak itt, mielőtt a pszichiátriai osztályra szállították volna őket. 1977-ben végül bezárták a börtönt. Az üresen maradt épület jogilag az Igazságügyi Minisztérium tulajdonát képezte, fenntartói azonban a helyi hatóságok voltak: az ő döntésük alapján az egykori büntetésvégrehajtási intézet helyiségeit kisebb cégeknek adták bérbe, az említett cégek pedig többnyire termelési és raktározási célokra használták ezeket.

Mivel majdnem 20 éven át semmiféle karbantartási munkálatot nem végeztek rajta, az épület állapota az 1990-es évek elejére meglehetősen leromlott. Változás mindössze 1993-ban történt, ugyanis ekkor dőlt el, hogy itt kap helyet az az egyedülállónak mondható múzeum, amelyet az egykor Romániában, valamint Közép- és Kelet-Európában uralkodó kommunista rendszerek áldozatainak szenteltek. Ma a börtönmúzeum arról kíván átfogó képet adni látogatóinak, hogyan próbálta a kommunista rendszer az élet minden területére kiterjeszteni a hatalmát, és hogyan alakították át szovjet mintára az ország minden intézményét, illetve hogyan próbálták megszabni az emberek számára, hogy mint

127 Uo.

128 Dobeş: i. m. I. köt. 339–346. p.

tanuljanak, olvassanak, hallgassanak, nézzenek, gondoljanak vagy higgyenek.

A fő cellasor elején afféle mottóként egy János evangéliumából származó részletet olvashatunk: „Megismeritek az igazságot, és az igazság szabaddá tesz titeket.” (Jn. 8,32). A múzeum történelmünk egy igen sötét korszakát mutatja be, amelyet azonban ennek ellenére is ismernünk kell, többek között azért, mert az igazság és a szabadság egyaránt erre kötelez bennünket. Kötelez, hogy sohase felejtjük el a múltat és annak áldozatait. Ha mindazok személyiségét, életét felelevenítjük, akik bármilyen módon szenvedtek a kommunizmus ideje alatt, tulajdonképpen hálával és elismeréssel adózunk nekik azért az áldozatért, amit az igazságért, a szabadságért, egy jobb jövőért, a jövő nemzedékekért, vagyis tulajdonképpen értünk is vállaltak. És amint jelen tanulmány elején is szó volt róla: így válik az emlékezés igazságszolgáltatássá.

Önarckép – Allegro barbaro